Мар'ян ЖИТАРЮК

Московська режисура голокосту: слов'янська любов чи азійська ненависть?

Трактування проблеми
в українській та закордонній журналістиці
довоєнного періоду

Львів — 1997

Мар'ян ЖИТАРЮК

Московська режисура голокосту: слов'янська любов чи азійська ненависть?

Трактування проблеми в українській та закордонній журналістиці довоєнного періоду

Рекомендовано до друку кафедрою зарубіжної преси та інформації у Львівському державному університеті імені Івана Франка

Львів 1997.

ББК ТЗ (2Ук) 7-3
Ч 612.3 (2Ук) 6-51 "Діло"
Ш5 (2=Ук) 7-334.7
Ш5 (2=Ук) 7-344.7

Ж-74

*Рецензенти: **Й.Д.Лось**, доктор політичних наук (Львівський державний університет імені Івана Франка), **В.І.Шкляр**, доктор філологічних наук (Інститут журналістики при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка), **П.В. Шкраб'юк**, кандидат історичних наук (Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України).*

Житарюк М.Г. Московська режисура голокосту: слов'янська любов чи азійська ненависть? Трактування проблеми в українській та закордонній журналістиці довоєнного періоду: Історико-публіцистичний аспект. - Львів, 1997. - 56с.

Ж - 74
ISBN 5-8326-0052-5

У даному науковому дослідженні на основі архівного і сучасного матеріалу розглядається і узагальнюється українська та закордонна публіцистична думка про московську політику геноциду проти української нації у 1932-1933 роках.

Для студентів гуманітарних факультетів, зокрема майбутніх журналістів, істориків, філософів, політологів. Може стати в пригоді вчителям, громадським діячам та всім, кого цікавить минуле українського народу.

В данном учебном исследовании на основе архивного и современного материала рассматривается и обобщается украинская и зарубежная публицистическая мысль о московской политике геноцида против украинской нации в 1932-1933 годах.

Для студентов гуманитарных факультетов, в частности будущих журналистов, историков, философов, политологов. Может быть полезным учителям, общественным деятелям, а также всем, кто интересуется прошлым украинского народа.

ISBN 5-8326-0052-5

© М.Г.Житарюк, 1997

УКРАЇНА В РОСІЙСЬКО-ІМПЕРСЬКИХ ПЛАНАХ - ЧІЛЬНИЙ НАПРЯМ ПОЛІТИЧНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ "ДІЛА"

Кілька слів про львівський щоденник "Діло"

Енциклопедія Українознавства називає львівський щоденник "Діло" всеукраїнським пресовим органом із власною незалежною думкою, що відігравав визначну роль у національному житті Галичини, а в час між двома світовими війнами ще й на північно-західних землях; формував національно-демократичну думку та більше, ніж будь-яка інша газета, віддзеркалював події на всіх українських землях і залишився одним з найбільших джерел історії української політичної думки" [1, 521-522].

В останні роки спостерігаємо особливе і закономірне зацікавлення цим виданням. Так, дослідник національно-патріотичної журналістики України І.Крупський вважає, що публікації "Діла" були "не тільки літописом пробудження нації, її боротьби за свої права, а й школою політичного виховання" [2]. Ю.Шаповал, який тривалий час працював над комплексним вивченням популярного часопису, навіть у наш час, 1995 року, слушно зауважує, що "Діло" - "одна з унікальних, на сьогодні не досліджених сторінок історії української преси". Насамперед - "впливом часопису на суспільну свідомість українців", творенням "патріотичної ідеології", формуванням з українців "сучасної української нації, яка політично і культурно стрімко входила у світову цивілізацію" [3].

Але слід зауважити, що такого типу дослідження і висновки про "Діло" - поки що швидше винятки, ніж правило.

Сьогодні не тільки теоретики журналізму, а й журналісти-практики активно вживають означення "якісна преса". Здебільше - на позначення сучасних видань, що не епігонізують "жовту" пресу. Часом почуєш в ефірі або прочитаєш в газеті чи журналі й таке: "Чи з'явиться нарешті в Україні якісне видання?"

З одного боку, приємно, що ця тема сьогодні активується, з іншого ж - все-таки прикро, що (нехай і через об'єктивні причини, притаманні тоталітарному режимові) не до кінця знаємо свою історію, в тому числі й історію української преси. Інакше б не ставили питання про появу (тобто відсутність) якісного українського видання.

Майже 60 років у Львові виходила газета "Діло", яка в останнє десятиліття

свого існування (до серпня 1939 року) практично ні в чому (фаховості, оперативності, концептуальності тощо) не поступалася найкращим європейським періодикам.

Одне слово, якщо видавцям вдається здобувати друзів не замовчуванням чи підлабузництвом і не знущатися зі своїх ворогів, не ображати їх - це перша ознака солідності, толерантності, високопрофесійності та інших шляхетних рис, притаманних саме елітним, якісним виданням.

До таких, як ми вже зазначали, є всі підстави зарахувати й український щоденник "Діло", який упродовж усієї своєї історії, будучи в лоні не тільки польського, а й загалом європейського інформаційного поля, гідно репрезентував українську пресу загалом. Він був не тільки голосом українства назовні. Здійснюючи багатовекторний зв'язок поміж українством і широким світом, "Діло" ретельно реєструвало усі прояви національного життя, правдиво і сумлінно виражаючи українську національну думку.

Пожовклі сторінки щоденника - не просто історія, не звичайні документи, які й сьогодні дозволяють по-новому глянути на наше минуле, збагнути й переосмислити його. Вони доносять до нас голос наших предків, нескорений дух українського друкованого слова в неволі і, безсумнівно, повинні бути належно дослідженими.

У ювілейному числі "Діла", присвяченому 50-літтю газети, зокрема у публікації "Писане червоною кров'ю", Василь Панейко навів такий приклад: Бульвер Лайтон (автор "Останніх Днів Помпеї", свого часу дуже впливовий англійський політик) якось сказав у палаті послів: "Панове, якби мені довелося передавати будучим вікам доказ англійської цивілізації XIX століття, я не вибирав би ні наших корабельних доків, ні наших залізниць, ні публичних будівель, ні навіть оцього величавого парляменту, в якому перебуваємо. Ні, звичайного числа "Таймса" було б доволі, щоб дати цей доказ" [4, 4]. Не рівнятимемо англійський "The Times" з українським "Ділом" - як Велику Британію з поневоленою Україною. Але Василь Панейко має рацію, стверджуючи, що є таки "одна точка в істнуванні льондонського "Таймса" і львівського "Діла", на якій останнє не тільки видержує порівняння з першим, а ще й залишає його позаду. Точка ця: значіння кожного з обох щоденників для своїх громадянств <...> соромізна вага нашої скромної газети в історії нашої нації безконечно більша, ніж значіння величавого й гордого льондонського щоденника для нації британської" [5, 4]. Без "Таймса" Великобританія однаково не втратила б своєї державності, її мова і культура залишилися б одними з найбільших надбань людства. Але де була б Галичина? В якому духовному і матеріальному сирітстві опинилися б українці? Як розгорталася б національна свідомість і основна наша

соборницька ідея, якби не виходило впродовж шістдесяти літ львівське "Діло"?

Хоч Україна вже здобула незалежність, ці питання все ще не втратили своєї актуальності. "Діло" ставило їх так чітко і гостро, що нова, радянська, влада, не замислюючись, практично заборонила до нього доступ. Окрім того, що товсті підшивки щоденника майже півстоліття припадали пилюкою у спецфондах бібліотек, та інформація, яка навіть і з'являлася, не відзначалася науковою виваженістю і обґрунтованістю. Ось найтрадиційніше визначення: "Діло" - українська бурж.-націоналістична газета <...> була провідником католицько-уніатського мракобісся, ворогом революц. руху і Рад. влади" [6, 385]). Тому не викликає сумніву, що українська журналістика міжвоєнного періоду на територіях, що не входили до складу радянської України, потребує нових досліджень.

Значно більше писали про "Діло" в діаспорі, але й там до кінця не з'ясовано місце європейського часопису, який виходив у Львові з 1880 р. (як щоденник - з 1888 р.) до 1939 р. Інформаційні й аналітичні тексти не тільки про львівські чи польські справи, а й те, що робиться у світі ("Діло" мало власкорів на всіх континентах і репрезентувало, з одного боку, українство за кордоном, з іншого ж - закордон для українців) - прояви неофіційної дипломатії. Історія "Діла" - це історія всебічної еволюції в усіх ділянках життя нашого народу в Галичині. І не тільки.

Від свого заснування і до останніх днів (коли до Львова прийшли радянські війська) "Діло" було репрезентантом чистої національно-політичної думки, незалежною трибуною вільного українського слова, оборонцем природних прав українського народу на власне незалежне життя. "Діло" ніколи не сходило ні на момент зі шляху національного незалежництва, ніколи не відступало від ідеалів українського соборництва, закликало всі провідні і відповідальні за долю народу кола до об'єднання й мобілізації національних сил.

У своїй історії "Діло" переживало різні часи. Наприклад, після окупації Галичини російською армією у вересні 1914 р. воно змінило львівську прописку на віденську на цілий рік. У 1919-му, після закриття польською владою видавництва "Діла" 29 листопада 1918 р., національний часопис взагалі не виходив. Із січня до вересня 1920 р. замість "Діла" у світ вийшло 220 чисел "Громадської думки", з 6 жовтня до 13 листопада - 33 числа "Української думки". Від 25 січня до 29 вересня 1921 р. редакція закритого "Діла" випустила 198 чисел "Українського Вістника", а ще пізніше - з 18 лютого до 31 серпня 1922 р. - 154 числа "Громадського Вістника". 1 вересня того ж року відновлено "Діло", яке вже 3 листопада знову заборонено. Тоді

вийшло 50 чисел. Із 8 листопада до 31 грудня "Діло" виходило під фірмою "Свободи". З початку 1923 р. знов був "Громадський Вістник", який проіснував до квітня, а з 3 квітня 1923 р. до серпня 1939-го "Діло" виходило під своєю назвою. Впродовж 1920-1923 років вийшло 726 чисел "Діла" під п'ятьма різними назвами.

Навіть сухий перелік назв редакції "Діла" - свідчення мобільності редакторів часопису, великої жаги до національної самоідентифікації, незламної віри у справедливість ідеї української незалежності, безмірної безкорисливості, жертовності і сміливості. Люди, які працювали в "Ділі", не могли думати лише про особисте, не могли піти на компроміс зі своїми переконаннями, не могли вийти з гри на українському боці і використовувати свій інтелект на розбудову чужих держав та гноблення своєї. Енциклопедисти, письменники, науковці, цвіт української нації -Іван Франко, Володимир Барвінський, Іван Белей, Михайло Грушевський, Василь Щурат, Іван Крип'якевич, Степан Смаль-Стоцький, Степан Рудницький, Михайло Возняк, Богдан Лепкий, Осип Назарук, Анатоль Вахнянин, Осип Маковей, Євген Онацький, Василь Панейко, Іван Кедрин, - це далеко не повний перелік імен людей, що назавжди вписані великими буквами на сторінки історії України - насамперед за жертовність і відданість українській справі.

Завдячуючи всім їм і львівському "Ділові", українська преса не позбавлена великих традицій. А цей щоденник має майже 60-літню історію, бо, згідно з завданнями преси, не стояв у "ніякій залежності від нікого. За виїмком залежности від Ідеї, якою є найвище добро Народу" [7, 2].

З огляду на те, що преса "не лише репродукує зовнішні явища" [8], а "перепускає усіх їх передовсім крізь самостійний світогляд журналіста" [9], "є не лише об'єктом громадського життя, але й суб'єктом" [10], "могутнім чинником інтелектуального життя, будучи джерелом засобів людського духа" [11], їй належить величезна виховна місія. Тобто традиційне твердження - "який нарід, така й його преса" - можна трансформувати у нове: "яка преса, такий нарід". Якщо преса примітивна, хоч і популярна, користі від неї для суспільства не буде ні сьогодні, ні завтра, оскільки відсутність думки у пресі веде до деградації. Спочатку -деградації окремих індивідів, а згодом - цілого суспільства. Якщо ж преса високоінтелектуальна, навіть не у всьому зрозуміла, вона спонукає до думки, осмислення, підтягує до своєї високої планки спочатку індивідуальностей, а потім - усіх, хто побажає і зможе. Не біда, що не всі надаються до вищих матерій, концептуалістичних поглядів. Гірше, коли є бажаючі, які не знають, з кого брати приклад. Тому в даному контексті слушною є думка про те, що "преса має завжди більші вимоги під адресою свого народу, ніж нарід відносно преси. Бо преса йде

вперед національного шляху, показує нові стежки й нові цілі" [12]. Більше того, преса "є вчителем, який з ріжними дітьми має до діла, з якого часто вихованки навіть глузують, часто не розуміють його, інколи навіть геть покидають" [13]. "Діло" не накидало себе громадянству, воно було висловом громадської думки, виданням, яке було "кров'ю з крови й кістю з кости свого народу" [14], яке було безпосередньо зв'язане з тими політичними організаціями, які ведуть провід у народньому житті" [15].

Працівники і дописувачі "Діла" чудово знали, що утримуватися на хвилі настроїв і зацікавлень натовпу значно легше, ніж прямувати до далекої загальнонаціональної мети, іноді навіть незрозумілої пересічним громадянам. Дуже важко тим діячам і часописам, чий обов'язок прямо перпендикулярний до розколу нації, її творчих та елітних сил і які сміливо закликають до консолідації, єдності всього українства. Служіння ширшим інтересам свого народу, загальнонаціональній ідеї натикається на спротив і шкідництво не тільки чужих, але й своїх. Узагалі, у першій половині XX сторіччя українській пресі доводилося працювати в особливих умовах, коли, з одного боку, треба було боротися за своє матеріальне існування, а з іншого - творити читача. Останньої проблеми не мала більшість європейських народів, де завданням преси не було творення, наприклад, англійського, німецького чи французького читача, а перетягнення співвітчизників на свій бік.

Отже, ще 1880 р. - з моменту виходу у світ першого номера -"Діло" почало клопітку і не завжди вдячну справу творення українського споживача періодичного видання. Треба сказати, це йому непогано вдалося. Цією піонерською працею "Діло" започаткувало нову еру в житті українства. "І хтоб у майбутності не торкнувся історії нашого періодичного друкованого слова, мусить починати її з "Діла" [16, 9]. Тому й не дивно, що інтеліґенція, яка була заангажована до громадської чи політичної праці, не обходилася без "Діла". "Інтеліґенція, яка творить місцеве українське життя й кермує ним, починає дивитися на "Діло", як дивиться моряк на свій компас" [17, 10]. Це стало можливим і завдяки тому, що "Діло", як видання елітарне, не знижувало свій рівень задля повсякденних інтересів, а терпеливо чекало зросту українця до європейця. Час підтвердив слушність обраного шляху. І бажаний свідомий громадянин доріс до інтелектуальної та національної зрілости і готовий до адекватного сприйняття публікацій у своєму національному щоденнику, незалежно від того, на яку вони тему - політики, церкви, школи, кооперації, науки, просвіти, театру, музики чи спорту.

Українська інтеліґенція усвідомила, що без "Діла" важко боротися за наші права, тому що шпальти цього щоденника - це певне віддзеркалення дійсності, з якою, аби не програти, просто необхідно рахуватися. Автор

часопису Олександр Ковалевський влучно висловився: "Це правда, що ми душу галичан пізнавали з літератури, але незаперечною правдою є й те, що їхні політично-національні аспірації пізнавали ми з "Діла", як з "Діла" ми вчимося боротьби за права українського народу" [18, 17].

Так, наші попередники не мовчали. "Ми завсіди сповняли свій обов'язок для "Діла", як воно сповняло свій обов'язок для нас -для народу" [19]. Правильніше було б сказати, що ми й досі як слід не виконали свого обов'язку, якщо більшість сучасних українських журналістів, навіть міжнародників, нічого не знає про існування "Діла" - великоформатного, політематичного й оперативного, авторитетного у європейському пресовому багатоголоссі щоденника, не виховані на його прикладі.

Специфіка відображення суті більшовизму і його наслідків

Якщо поділити тексти про голод на інформаційні та аналітичні (за зовнішніми, традиційними ознаками), то слід сказати, що до перших належать повідомлення, надруковані в "Ділі" під рубриками "По широкому світу", "Новинки". Впродовж 1932 року, наприклад, таких було порівняно небагато - 8. Аналітичні ж тексти (вони вирізнялися глибоким змістом, що спонукав замислитися, зважити різні арґументи, чималі обсягом) не супроводжувались спеціальною рубрикацією. Їх було 11.

Немало загадок залишила автура часопису. З різних причин тексти переважно не були підписані (у коротких повідомленнях так було прийнято, у великих публікаціях - як правило, стояв підпис. Крім текстів на радянські теми, де його іноді замінював криптонім, псевдонім). Однією з причин міг бути страх як безпосередньо журналістів, так і їхніх інформаторів (дуже часто втікачів) з Великої України. Страх за себе, сім'ю (якщо вона ще залишилась жива), родину, знайомих. Цей страх перешкоджав тиражувати власне ім'я, але не забороняв писати ПРАВДУ, яка полягала в тому, що в Радянській Україні існував штучно створений голод.

Спочатку ще не було похоронної констатації. Спочатку надходили сигнали про можливу біду. Об'єктивність полягає в тому, що тривогу, збуджену окремими імпульсами зі Сходу, подали галичани. Головно - публіцисти "Діла", які акумулювали на сторінках національного щоденника також численні закордонні тексти. Найбільш глибоко розробленою є стаття професора К.Мацієвича "Голод і руїна в УСРР" (друкувалася у чотирьох номерах) [20].

Аналізуючи публікації "Діла", є сенс говорити про аналітичність

інформаційних повідомлень як ознаку елітарного журналізму. Так, "хронічки", "новинки", "вісті" - короткі повідомлення про сам факт (подію, явище) дозволяють нам почерпнути інформацію в "чистій", "натуральній" формі, без політичного підтексту чи авторського суб'єктивізму.

Може видатися парадоксом, але так само проба аналітичності текстів пропорційно зростає із збільшенням їх інформативності (якщо більше власне інформації, менший рівень суб'єктності -нав'язувань авторських думок, настанов, повчань, рекомендацій, апеляцій тощо).

Аналізуючи десятки публікацій комплексно, ми збагнули ще одну "деталь": практично немає поділу на "чисті" журналістські жанри, наприклад: не замітка, а інформація, не звіт, а опис і т.д. Вплив і переконливість досягалась не стільки комбінуванням елементів різних форм журналістських текстів, рубрикацією і розміщенням (графіка вимагала поліпшення), скільки постановкою, рівнем дослідження і ступенем розкриття тієї чи іншої проблеми.

В інформативних текстах автори ніколи не називають політичних причин, наприклад, голоду (якщо йдеться про голод). Уникаючи суб'єктивного аналізу, журналіст називає, по-перше, саме явище, по-друге, місце, де воно відбувається, по-третє, як саме. З надрукованих численних повідомлень про згадану проблему читач САМ уявляє трагізм, безвихідь, конкретність ситуації, в якій опинився український народ. Він САМ це аналізує, обурюється, усвідомлює, щось згадує. САМ, а не під впливом "тиску", мовляв, ось яка погана "колективізація". Тому у протилежному його переконати неможливо. Тобто відсутність арґумента-тези на зразок: "більшовики злодії...", навпаки, дає можливість кожному читачеві самостійно подумати (і навіть навчає думати) ще раз і ще раз над написаним. Прагнення з'ясувати щось достеменніше стимулює "вмиканню" асоціативного комплексу, а не бездумному закарбуванню у свідомості готової оцінки журналіста.

Отже, стикаємося з природним станом речей: відсутність тоталітарного нав'язування догм засобами мас-медіа позбавляє споживачів інформації сприйняття тоталітарних догм. І навпаки, "готовий висновок" (чи влучний, чи навіть надуманий) засвоюється відразу, оскільки відпадає потреба самостійно думати. Так вигідніше для замовника інформації, але гірше для її споживача, бо останній, навчений отримувати все готове, невдовзі втрачає уміння міркувати і перетворюється з особистості на посередність.

Уміння авторів "Діла" (щоправда, не в усіх публікаціях) свідомо чи несвідомо "приховувати", "недоговорювати", "тримати в запасі" - елементи загострення нових граней, окреслення чіткіших контурів, підготовки ширшого поля для роздумів, які переконують, що навіть (що насамперед)

інформація несе в собі елемент аналізу.

Не викликає також сумнівів правдивість відображення подій. Це засвідчує професійну культуру журналіста, української некомуністичної журналістики, яка поки що досліджена досить поверхово і за тематично-проблемними параметрами.

Серед особливостей аналітичних текстів "Діла" - вміння автора ЗАБРАТИСЯ ГЕТЬ. Здавалося б: це неможливо. Так, це дуже важко. Порівняно просто цього досягти в діалогічних текстах, зблизивши авдиторію з очевидцем (співрозмовником). В інших випадках дуже багато залежить від способів передачі інформації. Авторам "Діла" це вдавалося досить часто.

Після детального аналізу ряду концептуальних публікацій, ми дійшли висновку, що це залежало від таких основних факторів:

а) тематична лексика (включно з просторіччями, констатаційними описами) - спрямована на відтворення адекватності мови, передачу психології людей, про яких ідеться у публікації, вплив на підсвідомість отримувача інформації;

б) зображальні методи фіксації і фотографування - теж сприяють передачі правдивості подій і передбачають відтворення певних моментів;

в) розкриття психології героя. Частково досягається лексикою мовлянина, частково - його діями. І перше, і друге випливає з конкретної публікації, і передається підтекстом, який існує разом з вербальним вираженням [21] і супроводжує його, оскільки запланований творцем тексту;

г) асоціативність і логічність відтворення, що досягались із допомогою психології - у пригоді стають натяки, епітети, метафори;

д) феномен журналіста як особистості. Саме це допомагає, враховуючи наведені вище фактори, творити феноменальний твір як продукт творчості.

Ще два слова про вмілу проекцію сьогочасного (тобто тогочасного, 1930 років) в майбутнє (тобто сьогоднішнє) як свідчення професійної культури журналіста.

Продукт творчості неможливий без свідомості автора. Один із основних компонентів, що впливають на свідомість журналіста (котра матеріалізується у слово - у слово Правди і Брехні, миле й різке, приємне і гірке, котре потім бумеранґом відбиває по свідомості читачів і призводить матеріалізації, що залежить від запрограмованості слова...) - усвідомлення національного Я, гордості за свій народ.

У 1930 роки в Галичині це було можливо. Попри численні проблеми, часом антагоністичність у співжитті українців-поляків, ми знаємо, що національне не ототожнювалось з націоналістичним, адже існував рушій духовності, якого не треба було змінювати примітивною інтернаціоналізацією, що могла

б перерости (а в Радянській Україні переросла) в нові розгалужені структури, сплітаючи міцну сітку. Не виловлювали сіткою (принаймні так, як у Радянській Україні) стійких національним духом, непокірних. Їх не нищили, слабших - не переробляли. Все це не породжувало варварських (як у Радянській Україні) умов існування, варварського типу мислення, варварських вчинків, котрих визначала б уже варварська культура.

Для українського (нерадянського) журналіста не було принципів, від яких він не мав права відійти ні кроку. Не було тенет -сигналізованих, напоготові. Не існувало головного принципу -КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЙНОСТІ. Не було принципу ПРАВДИВОСТІ, який визначався б з позицій КОМУНПАРТІЙНОСТІ. Не було і принципу НАРОДНОСТІ, який мав би існувати, виражаючи КОМУНПРАВДИВІСТЬ і т.д.

Жрець УКРАЇНСЬКОГО журналізму (переважно крізь творчість якого, а не історичних довідників, ми інтерпретували події) керувався ОСОБЛИВОСТЯМИ часу ТЕПЕРІШНЬОГО (тобто 1930 роками) й виражав-висвітлював їх як ПРОЕКЦІЮ МАЙБУТНЬОГО. Щоб хоч приблизно спроектувати майбутнє, треба мати на чому (папір) і чим (олівець, циркуль, лінійки), треба деколи й підправити якісь контури (ґумка підчистить). А основне для того, щоб спроектувати об'єкт чи суб'єкт X2 - наявність X1.

Якщо X1 є X1 (скажімо, рівнобедрена трапеція, до половини заштрихована, то й після проектування в нас вийде X2 (а не Y чи Z) - трапеція, не обов'язково заштрихована (фактор часу) і не обов'язково рівнобедрена, але все-таки ТРАПЕЦІЯ!), то не потрібно припускати, що X1 є X0,7 чи X1-0,6 або й Y. Журналісти "Діла" чітко розуміли, що цього робити НЕ МОЖНА. Бо тоді проектуватиметься не правдиве X1, а щось інше. Щоб не було ЧОГОСЬ ІНШОГО, а тільки об'єкт X1, мають бути чесні суб'єкти, яким притаманна НАЦІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА, що б'є фонтаном ПРАВДИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ ОБ'ЄКТА - унікального, малодослідженого явища.

Ми подали спрощене до математичних символів розуміння творчості у щоденнику "Діло", але, здавалося б, складне з іншого, традиційного боку.

Насправді публіцисти "Діла", побачивши X1, не плутали його з X0,5, ретельно фіксували, "фотографували" (оком і відтворювали пером на папері), передбачали X2. На практиці: численні публікації про "колективізацію", "розкуркулення", соціальну незахищеність (X1) проектуються на n-років наперед і виходить прогноз (X2) - все це ланки одного ланцюга, яким буде прикуто Україну, який дозволить над нею поглумитися ідейникам-ленінцям-сталінцям.

Від аналізу тексту як матеріалізації думки-творчості перейдемо до проблематики виступів.

* * *

Для власної могутності кожна нація готова на найбільші жертви і зусилля, але не для могутності, поділеної з іншою нацією. Прикладів на підтвердження даної тези більш ніж достатньо, однак згадаємо тільки один - про ворожі стосунки між Австрією та Угорщиною, які ніколи не могли порозумітися через бажання панувати над іншими народами. Тому ідея українсько-московського федералізму, активно пропагована комуністичними ідеологами, -наскрізь нереальна і шкідлива для обох народів як суб'єктів політичної діяльності.

Саме так розумів ситуацію щоденник "Діло" ще у 1932 році: "Московщина не тільки не має наміру ділитися з Україною владою над іншими кольоніями (зрештою, українці цього зовсім не прагнули, - М.Ж.), а навпаки: намагається всіми засобами знесилити українську кольонію" [22]. Інакше понад 9 мільйонів українців не опинилися б поза Радянською Україною, переважно в Сибіру та на Соловках, а природний терен для поширення українського населення, етнічні українські землі (серед них і Крим) тим часом штучно не колонізували б національні меншини СССР [23].

Зрозуміло, що за цих обставин, коли "з цілої плянової господарки більшовиків справжню пляновість помітно лише в нищенні українського народу", наївно було б вести мову про російсько-українську федерацію чи автономію в межах Радянського Союзу, адже питання стояло кардинальніше - бути чи не бути українській нації взагалі! Тому здоровий національний інстинкт й підказував українцям чинити опір московській політиці колективізації та іншим подібним експериментам на їхній землі, чим свідомо чи несвідомо забезпечував вибір у боротьбі між Сходом і Заходом, тобто між нижчими і вищими формами капіталізму на користь останніх. "Поза тим, колиб і цілий світ ішов разом з Московщиною, то й тоді українцям не лишалось би нічого іншого, як боронити свою незалежність", адже рано чи пізно "мусить настати година остаточного розрахунку з Радянщиною" [24].

Пророцтво, виражене засобами прогностичної української журналістики першої половини XX століття (майже зовсім недослідженої), збулося. Радянський Союз, як державне утворення, розпався, а Україна входить у XXI століття як незалежна, соборна держава.

Лукавість і штучність великого новотвору під назвою "СССР" демонструвались, нав'язувались також за межами України.

Так, соціальні експерименти більшовизму та повна руїна українського організаційного і культурного життя, яку він з безпощадністю справжнього завойовника нав'язав після відступу японців з амурсько-приморського терену, залишили у серці населення одну ненависть. Щоправда, більшовизм,

хоч і вульгарний (а, можливо, саме тому, що він вульгарний), знову демонструє гнучкість і живучість.

Коли треба було зважати на реальну можливість японської інвазії, більшовики знову зайнялись агітацією, обіцяючи українізацію. На Далекому Сході вони навіть виділили українські райони, заснували українські школи, а в Хабарівську почали видавати газету українською мовою [25]. Хоч у попереднє десятиріччя про це не можна було й подумати. Натомість, незважаючи на аксіому про те, що хто сіє розбрат - пожинає бурю, актуальними питаннями були деморалізація тамошніх українських діячів і розпал між ними ворожнечі та крайнього дефетизму.

Українці розуміли, що напоспіх сколочена політика так званої "українізації" - тільки "стратегічний маневр, обчислений на час загрози" [26], розрахований на наївність компромісу.

Тому мав рацію один з провідних українських публіцистів, редактор газети "Діло" Іван Кедрин-Рудницький, стверджуючи, що "в боротьбі з комунізмом, як ідеєю, вирішну ролю може грати сьогодні тільки націоналізм" [27, 9 лип., 4]. Бо, вдаваний з боку Москви і вміло розігруваний перед світовою громадськістю, так званий інтернаціоналізм за своєю суттю швидше нагадував російський більшовизм. Точніше - нову фазу в розвитку московського націоналізму, яка, на думку деяких дослідників цього питання, без України не лише не могла б стати такою, якою вона стала, а й узагалі не постала б [28].

Шовінізм, як відомо, живе за рахунок чужих націй, а Україна була першим "великим полем для попису московського націоналізму" [29], який хоч і здобув Україну, провадив нову експансію її земель. На це були об'єктивні причини. По-перше, "більшовицькі експерименти надто дорогі, щоб переводити їх коштом лише власної нації" [30], по-друге, більшовизм, зосереджений на одній нації, втрачає сенс і, як ідеологія, приречений на політичне банкрутство.

У цій ситуації своєрідною альтернативою міг стати розвиток війська і підготовка до війни, в ході якої завойовувалися б нові території, на яких, відповідно, поширювалася б більшовицька ідея.

Роль форпоста і постачальника коштів відводилась у першу чергу Україні, яка пережила не тільки масові жертви та інші страхіття війни, а й зазнала великих територіальних втрат.

Десятилітнє панування московської окупаційної влади в Україні показало, що більшовики не вміють співжити мирно в одній державі з іншими націями. Щодо українського населення, наприклад, застосовано суміш аж двох способів "розв'язання" (чи ліквідації) національного питання - старорим-

кого і новітнього англійського, про які на підсилення аргументаційної бази публікації "Московська політика українським коштом" ще в 1930 році розповідає один з провідних публіцистів "Діла", радянолог М.Троцький (псевдо М.Данько).

Перший (староримський) відомий тим, що руйнував оселі непокірного народу, а його недобитки розселяв на чужій землі. Другий (новітній англійський) використовували в Канаді, Південно-Африканській Республіці, Ірландії, Єгипті.

"Діло" ще задовго до голодомору передбачало наступні потрясіння, адже більшовики запозичили від англійців зовнішні форми і під їх прикриттям впроваджували староримські методи [31].

Отже, позбавлений інтеліґентського проводу, керований тимчасовими умовами, більшовицький рух в Україні розвивався стихійно, революційно, набуваючи часом руїнницького характеру, що не був здатний розв'язати національні питання, а лише - ліквідувати. Навіть західноукраїнські землі апологети Москви називали... "Малопольщею" [32].

М.Данько висловлював побажання багатьох сучасників - "українська ірредента могла би бути чинником світового миру, ослаблюючи сили московської експанзії" [33], - яке в той час так і залишилось побажанням. На нього не звернуто належної уваги за кордоном. Його активно обговорювали на сторінках закордонної преси і, навпаки, дуже рідко згадували з політичних трибун.

Хоч неминучість боротьби між більшовиками та їх противниками й випливала з самої історії тодішньої світової кризи, а суперечності між СССР і рештою світу фактично були суперечностями між засадами невільницької та вільної праці, внаслідок чого деякі держави заборонили імпорт радянських товарів [34], здається, це, а також те, що більшовизм - сучасна стадія московського шовінізму, який можна було б приборкати консолідацією антикомуністичних держав, зрозуміли тільки поневолені в Радянському Союзі нації. І насамперед - українська, де ще за рік до страшного голодомору політика толерування національних форм і нищення національного змісту призвела до того, що було "вистріляно та винищено голодом, недугами, в'язницями та засланнями більше люду, ніж в Європі припадає пересічно безробітних на відповідну кількість населення" [35].

Львівський часопис аналізував ситуацію на Великій Україні, загалом у СРСР, стоячи на позиціях державності України. Тому висновок про те, що поневолені народи зазнають знущань, оскільки "своєю культурою москалів перевищать", хоч, з іншого боку, очевидно, що "колєктивізація і реквізія - посилили значно потенціял націоналізму серед українського селянства"

[36], є виправданий і послідовний.

Для нього були й політичні передумови. Так, Виконавчий Комітет Соціалістичного Інтернаціоналу ухвалив 21-22 травня 1932 року резолюцію з запевненням підтримати Радянський Союз у разі збройної інтервенції на його території [37].

Менш-більш прихильно ставились до комуністів і радянофілів понад 10 мільйонів німців, багато французів. Загалом же значна частина європейських робітничих мас, включно з соціал-демократами, сподівалась реформувати більшовизм і пристосувати його до європейських традицій, незважаючи на те, що подібний експеримент уже не вдався на українських землях.

Зародки більшовицьких недуг, що зруйнували українську державу (перевага партійного елементу над національно-державним, надмірне загострення суспільних протиріч, бандитські методи партійної боротьби тощо), прижилися і в Німеччині. Невдовзі хід історії довів - як у випадку з гітлерівською Німеччиною, так і з СССР та іншими імперіями, - що не мають майбутнього суспільства, зведені на ненависті, крові і сльозах. Їхній тріумф - завжди тимчасовий, а більшовизм (червоний, коричневий чи ще якийсь) як політичне явище - серйозна недуга, від якої людство рано чи пізно мусить і здатне вилікуватись, адже "перемога однієї нації над усіма іншими неможлива" [38].

Але це - в підсумку. У певні ж періоди світового розвитку відбувається те, що не здатні пояснити ніякі закони справедливості. Здавалося б, чому порозуміння, започатковане між Німеччиною та Францією в Лозанні, не розвинулося і не стимулювало утворення загальноєвропейського антирадянського фронту? Адже вже тоді зовнішня економічна та політична ізоляція більшовизму плюс проголошення великими державами засади національно-державного самоозначення на Сході Європи привели б якщо не до остаточного розвалу радянського імперіалізму, то, принаймні, виключили б більшовицьке маніпулювання поневоленими націями.

Це можна було передбачити. Просто тоді політичний і модерний націотворчий процес у Європі втратив би воєнну інтригу, не пролилася б кров десятків (якщо не сотень) мільйонів людей. Мирне врегулювання ситуації і терапевтичне зняття напруги, вочевидь, не вписувалось у деякі сценарії. Як і поява на політичній карті Європи держави Україна, що була "можлива лише по розбиттю Радянщини" [39].

Так, зміцнення боротьби українського народу проти московської окупації та згущення хмар над німбом більшовизму, викликаних актуалізацією української проблеми за кордоном, "зденервували не лише більшовицьких можновладців", а й згуртували московську політичну еміґрацію, яка раптом

перестала вдавати з себе смертельного ворога радянської влади. "Діло" слушно зауважує з цього приводу: "Чинники, які впродовж кільканадцяти літ маніфестували себе оборонцями европейської культури проти більшовицької небезпеки, заявляють несподівано готовність боронити більшовизм перед Европою!" і тому повинні спонукати "до об'єднання та скріплення українського національного фронту" [40]. .

Колективізація як підготовка до голоду

Колективізація сільського господарства - ніщо інше, як переведення селянського господарства з приватно-капіталістичного на колективно-соціалістичний спосіб виробництва [41, 1078]. У більшовицькому виконанні - насильницьке переведення. Це засвідчують і факти. Якщо в 1928 році існувало 9734 добровільні колгоспи, яким належало лишень 2,5 відсотка всіх господарств та 2,9 відсотка землі [42], а план І п'ятирічки УССР, затверджений у квітні 1929 року, передбачав колективізувати кожне четверте господарство, то вже 17 листопада 1929 року пленум ЦК ВКП(б) постановив, що Україна повинна протягом найкоротшого терміну дати зразки організації великого усуспільненого господарства. Керуючись цією постановою, листопадовий пленум ЦК КП(б)У та уряд УССР (постанова від 25 грудня) прагнули до жовтня наступного року колективізувати 21,6 відсотка землі. Але чергове втручання з Москви - постанова ЦК ВКП(б) від 5 січня 1930 року - змушувало у черговий раз прискорити колективізацію сільського господарства України, щоб в головних зернових районах закінчити її впродовж одного-двох років, а також "ліквідувати куркуля як клясу", щоб очолити опір запровадженню нових методів господарювання. 112 тисяч комуністів і понад 10 тисяч робітників [43, 1079], направлені в сільську місцевість, не маючи найменшого досвіду господарювання, призначались головами колгоспів та сільських Рад.

У березні 1930 року колективізовано відповідно 65 і 70 відсотків [44]. Траплялися випадки усуспільнення навіть курей та домашнього посуду. Тому не дивно, що це викликало значні заворушення серед селян і реакцію на дію останніх Сталіна, який у статті "Запаморочення від успіхів", надрукованій у "Правді" [45], наказав зупинити примусову колективізацію.

Після постанови ЦК ВКП(б) від 15 березня 1930 року, яка дозволяла залишати колгоспи, майже половина українських селян їх покинула. Це не влаштовувало як більшовицький уряд УССР, який в листопаді того ж року постановив збільшити відсоток колективізованих господарств до 70, так і ЦК ВКП(б), який на своєму грудневому пленумі збільшив цифру відсотків

до 80.

Другій хвилі колективізації, розпочатій взимку 1931 року, чинився шалений опір: в кожному десятому колгоспі селяни (а не ліквідовані 1930 року куркулі!) псули техніку і різали худобу ("і ті, що записалися до колгоспу, і ті, що залишилися поза ним. Різали биків, коров, овець і найбільше свиней... Навіть коней люди старалися позбути, щоб не здавати в колгосп" [46]), у кожному другому - нападали на активістів, у багатьох селах влаштовувались бунти і повстання.

Для прискореної індустріалізації не вистачало коштів, які можна було отримати шляхом збільшення експорту сільсько-господарських продуктів, заготовлених за низькими цінами. Тому після ліквідації "куркулів", колективізація "середняків" велася за принципом: "Або в колгосп, або на Соловки". Агітатори схиляли людей до думки, що "невдачі колгоспного руху залежать від кулацької "контри" [47], яку для загального блага слід виселити, а майно їх віддати на майбутній колгосп. У такий спосіб "розкуркулювали" найліпших господарів, руйнуючи як їхнє життя, так і новонароджені з примусу господарства [48].

Окрім політичного тиску, представники нової, комуністичної, влади здійснювали фізичні та економічні важелі впливу на селян. Тоді, коли індивідуальники мали здавати по 300-450 пудів зерна, колгоспники взагалі звільнялись від цього податку, коли для індивідуальників встановлено грошовий податок у розмірі 7-70 відсотків од прибутку, для колгоспників - 5-7 відсотків.

Нерідко пропагандисти сільської перебудови вдавалися до відвертого обману: "Як не хочете йти до колгоспу, то совітська влада пропонує вам заснувати скотарське товариство", в якому кожен матиме по дві корови і продаватиме, як "збудуємо гарні короварні", масло та сири за кордоном [49].

Все це переконує в тому, як політична неоднозгідність, породжена, з одного боку, національною українською індивідуалістичною традицією, для якої колективізм чужий і далекий, та, з іншого боку, господарсько-фінансовими міркуваннями, призводила до насильства і терору органами влади, що переконливо засвідчувало лукавість більшовицької демократії, начебто ґарантованої Конституцією Радянського Союзу.

Про свідому експлуатацію України і голод, штучно викликаний односторонньою більшовицькою політикою, що зросла чи трасформувалась у державну, свідчать цифри. Врожай зернових в Україні становив 27 відсотків усього врожаю СССР, проте українська частка хлібозаготівель дорівнювала 38 відсоткам [50, 1080]; з 1400 мільйонів пудів зернових продуктів, які мало

дати сільське господарство цілого Радянського Союзу, одна Україна мусіла виділити 434 мільйони пудів [51]. Хоч "людність України творить тільки около 19 відс. населення цілого СРСР, то, проте, ця людність платить аж 31 відс. сільсько-господарського податку!" [52].

З багатьох "шедеврів" законотворчості слід виділити закон "Про охорону соціялістичного майна" (ухвалений 7 серпня 1932 року, який дозволяв навіть розстрілювати селян за жменю вирощеного зерна) та постанову "Про зміцнення колгоспів" (ухвалену 30 січня 1933 року, що передбачала повну конфіскацію власності і заслання для тих, хто ще не у "колєктиві").

Незважаючи на те, що населення України "опинилось перед весняною сівбою без зерна", а навесні 1932 року "МАЙЖЕ ПОЛОВИНА ПОЛЯ ЛЕЖИТЬ НЕ ОБРОБЛЕНА" [53] (виділення не наше, - М.Ж.), з допомогою політвідділів таки було завершено остаточну колективізацію.

З економічного і національного огляду, в українському селі завжди була головна сила України, з якою Москва нічого не могла зробити. І тільки з часів "колективізації", що руйнувала її вікову силу, прийшла загроза самому існуванню українського народу. Пропагандивні ж виступи як безпосередньо в Радянському Союзі, так і поза його західними кордонами (зокрема, книжка англійки Честерсон [54]) з описами земного раю у царстві Сталіна, не переконували, а тільки демонстрували більшовицьку гру з національними, релігійними, політичними, господарськими почуттями, визначаючи ступінь лицемірства залежно від кількості і рівня облаштунку неподалік великих міст (як-от Києва, Одеси, Харкова, Катеринослава) колгоспів "на показ", які утримувались за державний кошт, оскільки всі колгоспники в них - комуністи [55].

Про наведені вище цифри і факти в Радянському Союзі заборонялося говорити навіть у 80-і роки, а західноукраїнська преса (в тому числі й "Діло") адекватно писала соціально-економічний і політичний портрет нового ладу синхронно з усіма подіями і явищами життя. Парадоксально, але факт: завдяки об'єктивності багатьох засобів масової інформації Галичини і зарубіжних держав, населення європейських країн, українці в Польщі були краще поінформовані про ситуацію в Радянській Україні, ніж громадяни СРСР.

* * *

Україна під більшовицькою владою зубожіла, оскільки кошти, вкладені у сумнівні фабричні підприємства, що не мали збуту за кордоном, не компенсували знищені реальні вартості сільського господарства [56].

Ситуацію не змінила навіть участь близько 10000 іноземних інженерів, з яких - понад 6000 німців, що були задіяні у розбудові економіки СРСР. Адже через брак валюти з боку замовників, висококваліфіковані фахівці почали масово залишати СРСР [57].

Загальна криза і передчуття голоду спонукали більшовицьку владу дозволити колгоспам приватну торгівлю, що цілком суперечило попередній політиці (адже раніше за це засилали на Соловки). Не перекручуючи запевнень офіційної Москви дозволити приватну торгівлю, М.Данько у черговому памфлеті "Більшовицька весна" (червень 1932 року), іронічно узагальнює, ставлячи діагноз хронічному станові радянського суспільства, турботливість комуністів обладнати приміщення для колгоспних крамарів, а передовсім - агітацію у пресі "за дозвіл яєць, сира, масла, молока та інших засобів поживи, яких давно вже не мають села, видушені більшовицькими реквізиціями": "І незабаром будуть засилати на примусові роботи за "саботаж" радянського торгу селян, які не мають що вже продавати", або за те, що вони не розводять, а смажать присланих на розплід кріликів [58].

Більшовицьку політику стосовно неросійських народів до 1934 року можна порівняти з політикою австрійських ґабсбургів, адже вона толерувала національні форми, винищуючи національний зміст.

Журналіст видання "Gazeta Polska" Отмар-Берсон, виступаючи з доповіддю "Еволюція націологічної політики в Совітах" в Інституті національних дослідів [59], навів такий штрих про радянську дійсність на Україні: "Можна було навіть немоскалеві командувати кепсько збройною дивізією, але за думання по національному -карно розстрілом".

Проводячи паралелі між українською боротьбою за незалежність і боротьбою поляків з російським царатом, та зазначаючи, що "нижчі від москалів культурно народи на цій політиці виграли, але народи, що своєю культурою москалів перевищать, перейшли дійсно мартирольогію" [60], Отмар-Берсон висловив переконання: "Колєктивізація і реквізиція - посилили значно потенціял націоналізму серед українського селянства".

Останню думку польський журналіст ілюструє враженням, яке справив на нього "сивий симпатичний дядько, що стояв біля трибуни закордонних журналістів" на відкритті Дніпрельстану: "Хай собі елєктрику заберуть до Москви, а хліб залишать на Україні". Для Отмара-Берсона не таємниця, що "на Великій Україні й Білоруси жиди сповняють ролю русифікаторів з таким запалом, якого часто бракує москалям" [61], тому "якби хто говорив сьогодні селянам на Україні про отаманів, може, його висміялиб, але колиб хтось крикнув: "Не дайтеся москалям!", то його негайно вибралиб отаманом" [62].

Не прагнучи зачіпати представників конкретних національностей, які здійснювали більшовицьку експансію України у 1930 роки, втім, ми не могли проігнорувати найтиповіші думки, що мають місце у "Ділі" (одному з європейських видань, що є об'єктом дослідження), загалом у польській пресі.

ПРИМІТКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. *Енциклопедія Українознавства / Головний редактор проф. д-р Володимир Кубійович: Перевидання в Україні. - Львів: НТШ, 1993-1995.*
2. *Крупський І.В. Національно-патріотична журналістика України. (Друга половина XIX - перша чверть XX ст.). - Львів: Світ, 1995. - 184 с.*
3. *Шаповал Ю.Г. Часопис "Діло" (1880-1939 рр.): історія, проблеми, люди / / Збірник праць Наук.-дос. центру періодики. -Львів, 1995. - Вип.2. - С.5-45.*
4-5. *Панейко Василь. Писане червоною кровю / / Діло. - 1930. - 16 січ. - С.4.*
6. *Українська Радянська Енциклопедія. - Т.3. - К., 1979.*
7-15. *Левицький Д. Національна преса - керманич і виховник народу / / Діло. - 1930. - 14 січ. - С.2.*
16-17. *Островський В. "Діло" і ми / / Діло. - 1930. - 14 січ. -С.9.*
18. *Ковалевський Олександер. Contra spem spero / / Діло. - 1930. -14 січ. - С.17-18.*
19. *50 літ на службі народу / / Свобода: Орган Українського Національно-Демократичного Об'єднання. - 1930. - 19 січ.*
20. *Маційвич К. Голод і руїна в УСРР / / Діло. - 1932. - 13, 14, 15, 16 верес.*
21. *Кайда Л.Г. Эффективность публицистического текста. - М.: Изд-во МГУ, 1989. - 183 с.*
22-24. *Данько М. Українська самостійність і московський імперіалізм / / Діло. - 1932. - 27 серп. - С.1.*
25-26. *Север В. Національний інтерес понад усе (Дещо про політику українців на Далекому Сході) / За публікацією "Держава манджурів" у газеті "Манджурський вісник" / / Діло. - 1932. - 3 груд. -С.1-2.*
27. *Кедрин І. Демократія, комунізм, націоналізм та українська національна рація / / Діло. - 1937. - 4, 6, 7, 9 лип.*
28-31. *Данько М. Европейська акція проти голоду на Україні / / Діло. - 1933. - 3 верес. - С.1.*
32. *Gazeta Polska. - 1933. - 16 listop.; 1939. - 26 Kwiec. Про те ж: Більшовицька "еволюція" в українській справі. Московські комуністи вводять у свою пресі термін "Малопольща" / / Діло. -1933. - 23 лист. - С.1.*
33. *Данько М. Московська політика українським коштом / / Діло. -1930. - 19 серп. - С.1-2.*
34-35. *Данько М. Світова кріза й українська справа / / Діло. — 1931. — 6серп. - С.1.*
36. *(КТВ) "Хай електрику заберуть до Москви, а хліб залишать на Україні!" (Ред. Отмар-Берсон про українську проблєму в С.С.С.Р.) / / Діло. - 1937. - 22 трав. - С.2-3.*

37-39. *Данько М. Большевизація Европи і завдання українців / / Діло. - 1932. - 20 лип. - С.1.*
40. *Данько М. Українська справа і московська еміграція / / Діло. -1933. - 4 трав. - С.1.*
41-44. *Енциклопедія Українознавства / Головний редактор проф. д-р Володимир Кубійович: Перевидання в Україні. - Львів: НТШ, 1993-1995.*
45. *Сталін Йосип. Запаморочення від успіхів / / Правда. - 1930. -2 берез.*
46-49. *Маційвич К. Голод і руїна в УСРР / / Діло. - 1932. - 13, 14, 15, 16 верес.*
50. *Енциклопедія Українознавства / Головний редактор проф. д-р Володимир Кубійович: Перевидання в Україні. - Львів: НТШ, 1993-1995.*
51. *Известия. - 1932. - 7 трав.*
52. *М-ра О. Голод на Рад. Україні і його головна причина / / Діло. - 1932. - 28 черв.*
53. *Москва і Україна (Стаття великої цюріхської газети про московську політику на Україні) / / Діло. - 1933. - 28 лип. - С.3.*
54-55. *Маційвич К. Голод і руїна в УСРР / / Діло. - 1932. - 13, 14, 15, 16 верес.*
56-58. *Данько М. Більшовицька весна / / Діло. - 1932. - 17 черв.*
59-62. *(КТВ) "Хай електрику заберуть до Москви, а хліб залишать на Україні!" (Ред. Отмар-Берсон про українську проблєму в С.С.С.Р.) / / Діло. - 1937. - 22 трав. - С.2-3. .*

АНТИУКРАЇНСЬКА ПОЛІТИКА МОСКВИ У ДЗЕРКАЛІ ПУБЛІЦИСТИКИ

Здебільша голод зумовлюється неврожаєм, стихійними причинами та недостатньою господарською організацією і системою постачання. Завдяки відносно сприятливому господарському становищу, голод в Україні мав переважно місцевий характер - у степовій частині, на Поліссі і в гірських районах [1, 405]. У Російській імперії голодуючим допомагав уряд, земства і філантропічні товариства.

У першій половині XX століття голод став невід'ємним атрибутом українських земель. Так, на початку 1930 років хронічне недоїдання існувало в гірських районах, Закарпатті, а 1935 року -в Південній Басарабії. Ні польський, ні чехо-словацький, ні румунський уряди достатньо не допомагали голодуючим [2].

Але найтяжча і найтрагічніша доля спіткала українців у радянському "раю" (як метафорично називали СССР засоби більшовицької пропаганди). Неврожай 1921 року (внаслідок посухи зібрано лише 35 % звичайного врожаю [3]) на фоні реквізиції зерна - виконання непомірно високого "продподатку" - призвів до голодування 36 %, а в Запорізькій губернії - 78 % населення і близько 500 тисяч померлих та поширення таких важких хвороб, як тиф і холера [4, 406].

Через десятиліття - у 1932-1933 роках - голод був викликаний політичними причинами [5], внаслідок чого, за різними даними, померло від 2,5 до 15 мільйонів людей.

Енциклопедія Українознавства пише, що максимальну цифру -4-5000000 або 15 % усього населення України - подають Д.Соловій, М.Приходько, В.Г.Чемберлен; К.Меннінг вважає, що загинуло 10 % усього сільського населення, а В.Кубійович називає 2500000 загиблих [6].

У закордонних виданнях оприлюднювались думки, що стверджували значно більші цифри. Наприклад, англійська газета "Daily Express" (6 серпня 1934 року), в публікації "Жахливе становище України", пише, що за останніх 18 місяців вигинуло на Україні від голоду 6 мільйонів селян - внаслідок того, що більшовицький уряд забрав від них збіжжя [7].

Японський десятиденник "Часопис приятелів людства", що виходив накладом 1 мільйон 200 тисяч примірників, цитуючи британський "The Daily Telegraph", повідомляв, що за шість останніх місяців у південній частині Росії, тобто на Україні і на Північному Кавказі, померло з голоду 10 мільйонів людей [8].

Офіційний швейцарський німецькомовний орган "Der Bund" від 11 березня 1934 року у статті свого варшавського кореспондента "Російська дійсність" називає ще страшніші цифри: "Під час минулорічного голоду згинуло не, як подає совітський уряд, 6 міліонів, але щонайменше 15 міліонів людей" [9].

Хоч дані про смертність, подані в "Енциклопедії Українознавства", дуже приблизні і досить занижені (це пов'язано насамперед з тим, що стаття "Голод" (С.405-407) написана у 1950 роки, коли в Радянському Союзі заборонялося навіть згадувати про голод 1932-1933 років і її цифрову основу складали застарілі відомості), "Велика Радянська Енциклопедія" взагалі не згадує про ґеноцид проти української нації, чим, відбираючи у народу пам'ять, по-перше, фальсифікує історичне, політичне і господарське минуле, і, по-друге, прищеплює міф про безальтернативність комуністичного ладу: "Науковий аналіз і історичний досвід показують, що голод можна повністю здолати в результаті соціалістичної перебудови суспільства" [10].

Нині штучно створений голодомор на Великій Україні досліджений настільки, що можна назвати не тільки приблизне число жертв - 7-9 мільйонів.

Міжнародна комісія із розслідування голодомору 1932-1933 років в Україні під головуванням шведського і бельгійського професорів Джейбоба Сандлера і Джо Верковена (у її складі працювали також інші професори - англієць Дженеральд Дженнер, француз Жорж Лебас Осер, аргентинець Рікардо Левін, американець Ковей Т.Олівер і канадієць Джон Пітерн) свої висновки і підсумковий звіт оприлюднила ще 1990 року, зазначивши, що "Радянська Росія (Горбачов) відмовилась направити свого представника до складу комісії для надання допомоги у розслідуванні причин голодомору" [11].

Ця Комісія називає п'ять причин голодомору: "1. Вивезення зерна з України із урожаю 1932 року до останнього кілограма внаслідок пограбування селян бригадами активістів із числа членів так званої партії ВКП(б) (сучасна компартія), комсомольців, комнезамів (червона мітла). 2. Колективізація. 3. Розкуркулювання. 4. Денаціоналізація. 5. Ґеноцид".

Члени Комісії дійшли до висновку, що від голодомору померло 12 мільйонів осіб, а ще 3 мільйони вивезено з України до Сибіру, на Урал і в райони крайньої Півночі.

Кваліфікуючи все це злочинами проти людства, Комісія називає винних. Так, головними ідеологами голодомору були Ленін, Сталін, керівниками - Каганович, Молотов, виконавцями - шеф українського КДБ Балицький, голова РНК Чубар, перший секретар ЦК компартії України С.Косіор, голова ВУЦВК Г.Петровський.

До цього залишається тільки додати, що до організованої трагедії всього українців в УРСР, за різними даними, було від 28 до 32,5 мільйонів [12]. Тобто більш ніж третину нації було знищено впродовж лишень двох років! А "каральний меч" нового ладу не оминув жодної родини, навіть наскрізь комуністичної! Не дивно, що цим обурювались всі українці, які жили західніше Збруча, представники інших європейських і позаєвропейських держав - тільки не найвищі політичні діячі.

У поданій нижче таблиці є дані, які наводить празький тижневик "Господарський розгляд" у статті "Болюча Україна" [13], де коментується карта українських земель, поділених між чотирма державами.

ТАБЛИЦЯ 1.

ТЕРИТОРІЇ	ПОВЕРХНЯ (у квадратних кілометрах)	НАСЕЛЕННЯ (у мільйонах)
АДМІНІСТРАТИВНА ОДИНИЦЯ УКРАЇНИ В СРСР	451800	32.5
УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В СРСР ЗА МЕЖАМИ УРСР	575400	38.3
ПІВНІЧНО-ЗАХІДНІ ЗЕМЛІ У ПОЛЬЩІ	66700	3.0
ГАЛИЧИНА	55700	5.4
УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В РУМУНІЇ	17600	1.2
ПІДКАРПАТСЬКА РУСЬ	11400	0.63
УКРАЇНСЬКА СЛОВАЧЧИНА	3500	0.02

Тут не враховано українського населення, що волею долі опинилось далеко за межами Батьківщини. За радянською статистикою від грудня 1926 року, понад 2000000 українців проживали у Сибіру і на Далекому Сході. З таблиці 2, складеній за публікацією в "Ділі" "Міста в Азії з українською людністю" [14], це видно краще.

ТАБЛИЦЯ 2*.

НАЗВА КРАЮ	УКРАЇНСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ (у мільйонах)
СИБІРСЬКО-КОЗАЦЬКИЙ КРАЙ	1.5
СІРИЙ КЛИН	0.15
ЗЕЛЕНИЙ КЛИН	0.3
ІНШІ ЧАСТИНИ СИБІРУ І ТУРКМЕНИСТАН	0.2

* *Більшість публікацій "Діла" супроводжуються статистичними даними, а деякі з них - і відповідними таблицями. Це підтверджує думку про розуміння нашими старшими колегами важливості соціологічних даних у журналістиці.*

Свідчення ще живих очевидців "мирної і тихої" національної трагедії [15], приховувані впродовж десятиліть офіційні матеріали, оприлюднені останнім часом, а також повідомлення західноукраїнської [16]* (бо радянська комуністична у кращому випадку мовчала) та закордонної [17]** преси, розгляд українських справ у західних парламентах [18] запізніла, проте активна діяльність чужинних та еміграційних українських допомогових комітетів [19] дозволяють сучасним дослідникам з великою точністю відтворювати минуле [20], окреслювати ситуації, що породжували, з одного боку, шалений опір селян руйнівній основам української сутності політиці "колективізації" і, з іншого боку, катів-односельчан - прислужників приїжджому "начальству".

Під час "хлібозаготівель" 1931-1932 років в українських селян (як колгоспників, так і одноосібників) з допомогою чекістів більшовицька влада забрала увесь врожай, залишивши населення без жодних засобів до існування. Охопивши майже всю Радянську Україну, до небувалих розмірів голод дійшов у південних і східних областях [21, 406]. Харчування всілякими сурогатами призвело до поширення різних недуг. Все це радянська влада замовчувала, оскільки саме вона організувала голод там, де чинився найвідчайдушній опір колективізації. Натомість допомагали українці Галичини і Буковини, представники діаспори. Хоч у Європі та за океаном були

* *Про страхіття голоду писала вся західноукраїнська періодика -як у Галичині, так і поза її межами. Чи не найпослідовнішим тут був львівський щоденник "Діло", який надрукував десятки статей, що лягли в основу нашого дослідження. Нумерація найголовніших публікацій подана у хронологічному порядку.*

** *У роботі використовуємо ті публікації західної преси, які надруковано в "Ділі" (перелік за хронологією).*

створені допомогові комітети голодуючим Радянської України, цю справу піднімала Ліга Націй та британський парламент, уряд СССР і далі відкидав усі пропозиції, вдаючись до пропагандивних трюків на кшталт: "Інформації про голод навмисне поширюють вороги Радянського Союзу" [22].

До "роз'яснювальної роботи" більшовики залучили й колишнього французького прем'єра Едварда Еріо. На численних офіційних бенкетах і екскурсіях у зразкових селах та колгоспах УРСР французького дипломата так ретельно видресирували, що той, виконуючи чітко поставлене соціальне замовлення, нехтуючи власною національною гідністю, стверджував як з високих політичних трибун, так і у пресі [23], що балачки про голод в УРСР - плід бурхливої уяви антикомуністів, переважно гітлерівців. Еріо пише, що "з Берліна йде вся кампанія про буцімто голод на Україні", оскільки саме німці поставили мету - "створити Українську державу" [24].

Політичне угодовство перед СССР перевершило всі сподівання - до непереконливої пропаганди про господарські і мистецькі успіхи радянського народу, в той час, коли з голоду помирала європейська нація, Еріо додав злочинні спекуляції про щасливе життя на схід від Збруча. На вересневому Конґресі організованих національностей Європи, де українська справа була на першому місці, п.Еріо переконував присутніх у тому, начебто на Україні рай, малі діти, немов маків цвіт, червоні, здорові [25].

Які б не були мотиви для подібних заяв (навіть якщо справді "більшовики обіцяли заплатити Франції старі довги" [26, 2]) -вони не мають виправдання, бо відкидають чесну, послідовну, дипломатичну політичну діяльність, натомість виправдовують позицію сили, брехні, залякувань і транснаціональних спекуляцій.

Попри всю складність політичного моменту (коли "всі знають про голод на Україні та декому не вільно про це офіціяльно говорити" [27, 1] або коли "голодова змора, яка лягла на Україні, не доходила за кордон і спокою не заворушила ніяка зловісна чутка" [28, 1-2]) і занедбаність української інформаційної служби за кордоном [29], далеко "не всі французи погоджуються з п.Еріо" [30, 1].

Але до появи "феномену Еріо" долучилися не тільки спецслужби СССР. Усі спроби спростувати факт голоду у Радянській Україні устами чужоземців (крім Еріо, були й інші, зокрема в Англії [31, 4]) відразу ж приживались. Благодатний ґрунт для цього породжувала відсутність систематичного і превалювання випадкового, навіть хаотичного, характеру розгляду трагедії цивілізації. Далеко не всі автори підкреслювали злочинну суть влаштованого більшовиками ґеноциду. Багато хто просто відмовчувався. Хоч було про що писати.

Взірцем сумлінного виконання журналістського обов'язку слід вважати щоденну і безкорисливу працю публіцистів "Діла", які, пам'ятаючи про своє українське походження, намагалися не оминати жодного важливого факту, не закривати очі на найменшу несправедливість у ставленні до своїх братів, чинену з ретельною послідовністю переважно радянською владою.

Від появи перших повідомлень про голодомор (неофіційними каналами, переважно від очевидців спланованої в Радянській Україні катастрофи), що були оприлюднені вже на початку літа 1932 року [32], і впродовж наступних двох років "Діло" надрукувало десятки власних статей, листів з Великої України [33] і (скорочено чи повністю) закордонних публікацій, які ми частково використовуємо.

Крім безпосередніх описів "мирного" вимирання українців ("люди поїли не тільки худобу і свині, а навіть їли дохлі коні, поки були <...> Люди продають із себе останню одежину і купують борошно. Багато людей гине по дорозі від знесилення <...> Правительство ніяких засобів не вживає проти голоду <...> У мене ще зосталося харчів на один місяць, а тоді не знаю, що буде" [34]; "До непізнання виснажені і палаючі жаждою вмирають діти, мужі і старці" [35, 1-2]), часопис "Діло" дає економічну ("Протягом осени 1931 р. та зими і весни 1932 року московська радянська влада вичистила так ґрунтовно Україну від запасів збіжа, що населення УСРР опинилось перед весняною сівбою без зерна" [36]) і політичну оцінки ("Голод є найпевнішим політичним союзником московської окупаційною влади на Україні" [37]).

Більш ніж показовими на цьому фоні є не спроби реально допомогти спраглим, а бажання знайти і покарати "винних", на чому наголосив Голова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Радянської України Г.І.Петровський в інтерв'ю кореспондентові РАТАУ [38]: "Нема рішучої боротьби проти куркулів, що не орали, не сіяли, а ріжуть колоски, по хижацькому знищують хліб".

Українське селянство, отже, опинилось між двох лих - створеним більшовиками голодомором з усіма його наслідками ("сірими українськими дорогами під пекучим ясним сонцем бродять, в надії роздобути поживи, селяни колхозів, падаючи від виснаження і спраги" [39], навіть "собаки повтікали, одичіли і бігають зграями, нагадуючи австралійських псів, але лише з тією ріжницею, що автралійські пси живляться рештками людської їжі, а совітські нападають на людей, а особливо на - дітей" [40]) і щодень посилюваним терором, погрозами, закликами до чергової ліквідації уже ліквідованих куркулів (Див. інтерв'ю Г.І.Петровського), що й без того спонукало до величезної міґрації ("люди масово втікають до фабричних

міст центральної Радянщини і на Урал, маючи надію добути там харчі... Втікають цілі родини, лишаючи своє невеличке добро на поталу долі" [41]).

З огляду на це, зрозуміла причина загострення ситуації в Радянській Україні, коли навіть "приходить до бунтів і нападів, як це було у Винниці, де міліція станула по стороні збунтованого населення" [42], незважаючи на те, що в Україні було достатнє розуміння того, що "до бунту проти добре зоруженої й годованої Червоної армії ніхто не має сил" [43], що "це така неволя, з якої немає виходу звичайним способом", а "мусить хіба прийти якийсь катаклізм", адже на якесь милосердя "зі сторони московських володарів" [44] розраховувати не доводиться.

Нині, коли померлим від голоду байдуже, що є або буде потім, коли з'являють газетні, журнальні і наукові праці, коли ще свідчать живі, не слід забувати трагічних сторінок не такого далекого минулого. Щонайменше дивують почастілі вислови в молодіжних і космополітичних колах на кшталт: "Скільки можна все про старе і про старе, про голод і про голод. Голод минув. Його треба забути і зосередити зусилля на майбутньому..." Дарма що багато великих людей у різних країнах і в різні часи говорили: "Без минулого немає майбуття"! Тому небезпека для нашої нації полягає не стільки в недостачі сьогоднішніх чи прийдешніх матеріальних благ, як у короткопам'ятстві, збайдужінні до минулого і зведенні його до книжкової, кінематографічної чи якоїсь іншої буденщини, мовляв, було - ну то й що?!

Раптове зняття політичного мораторію на голод 1932-1933 років і, як наслідок, з усіх точок зору виправдана науково-публіцистична активність на цьому терені дали два трактування: одне - позитивне (тобто народові повертається історія, а історії - правда, як точно висловився у "Літературній Україні" один з найґрунтовніших дослідників однієї з найпомітніших трагедій цивілізації, нині покійний Володимир Маняк [45, 6]), інше ж - негативне (все це історія, яка не повториться).

Очевидно, нині, після більш ніж півстолітньої мовчанки і заборони об'єктивно вивчати історичне минуле, навіть для окремих дослідників накопичення фактів про геноцид проти української нації є лише робочим матеріалом, ілюстраціями їхніх творів, не здатними викликати емоційно-психологічні співпереживання.

Але не слід забувати, як боляче сприймали вістки про радянську дійсність за Збручем українці в Галичині, Буковині та еміграції! Українська преса миттєво і з великою тривогою реагувала на кожен новий факт, на кожне повідомлення, що стосувалося трагедії українства, знайомлячи своїх читачів із власними і закордонними публікаціями, не оминаючи, мабуть, жодного відомого їй приватного листа ("Дорогі сестро і братя, не забудьте

за мене, я вам колись, може, віддячу - порятуйте мене якнайскорше, пришліть мені щонебудь. Не хочу від Вас нічого такого дорогого, але насушіть житних або ячмінних сухарів і пришліть мені пакунок, а, може, як маєте звідки і не дуже у вас дорого, риж, то вкиньте в пакунок який фунт дитині на кашу" [46]), тим самим застерігаючи і формуючи у галичан політичне розуміння суті більшовизму.

Комуністична партія України (до 1952 року Компартія більшовиків України), частина КПСС, впродовж 70 років керувала всіма ділянками суспільного життя, хоча на час створення не більше 7 % її членів вважали себе українцями. Головним завданням КП(б)У визнавала боротьбу за революційне об'єднання України з Росією на засадах пролетарського централізму в межах РСФСР. При владі в Україні КП(б)У стала виключно з допомогою окупаційної армії РСФСР, адже була нечисленною і непопулярною. Природні союзники сталінської централізації - російський шовінізм і його носій -російська бюрократія - призвели до ліквідації української селянської потуги ("колективізації"), голодомору, репресій і масового терору проти національної інтеліґенції і навіть української комуністичної верхівки [47, 1098-1102].

Повнота і масштабність злочинів більшовизму перед людством (у різних державах і на різних континентах) ще до кінця не з'ясовані, не було й відкритого суду над більшовицькою ідеологією і її виявом - комуністичною партією. Проте вони далеко більші за всякі фашистські режими, які певною мірою теж є породженням комуно-більшовизму. Українські публіцисти прекрасно розуміли це ще у 30-і роки.

Вже 1933 року "Діло" називало більшовицьку політику щодо українських селян не інакше як "звичайною татарською даниною" [48, 1], супроти якої "селяни, ризикуючи життям чи Соловками, викопують засіяні бураки та бараболю в цілій низці артілей" [49].

Хоч "з самої більшовицької преси видно, що про нормальний розвиток господарства на Україні нема мови, що головні сили спрямовані не на працю на ріллі, а на боротьбу за збіжа" [50], проте "даремно булоб шукати відомостей про голод на Україні у більшовицькій пресі". Для московського уряду голоду на Україні не було і ніякої допомоги голодним не надавалося.

Цю ж думку підтверджує і Ґенеральний Секретар Конґресу Національних Меншостей д-р Евальд Амменде у віденській газеті "Reich Post", де надруковано його велику статтю про голод на Україні (написав Е.Амменде і спеціально для "Діла" [51, 1-2]): "Крім українців вимирають німці, білоруси, фіни, естонці, жиди, росіяни. Коротко - члєни всіх національних груп, які замешкують Радянський Союз" [52].

Тому не тільки слушним, а й необхідним було рішення зібрання Конґресу Національностей, ухвалене з ініціативи представників національних груп, які мали земляків у Радянському Союзі, - "по змозі підтримати допомогову акцію і зі своєї сторони зібрати всякі матеріали і дані про голодову катастрофу" [53].

Евальд Амменде, розглядаючи проблеми голоду комплексно, акцентує увагу не стільки на господарсько-соціальних наслідках, скільки на його політичних причинах.

Те, що відбувається в Радянській Україні, він називає війною, яку офіційна Москва провадить на Україні, що "ведеться не тільки зі селянством за хліб, а звернена також проти українського комунізму, головно проти його освіченої інтеліґентної верстви". Саме це - "явна і безпощадна експльоатація України без відповідного еквіваленту з боку Москви", яка є "причиною негодування в рядах навіть найбільше ідейних комуністів і доводить остаточно до одвертої ворожнечі, як це наявно показалося недавно на зібранні ЦК в Москві, де українську делеґацію за пробу формального протесту просто ув'язнено і віддано в руки ҐПУ (ЧК)" [54, 1-2] - і є, на думку Е.Амменде, "найбільше трагічною сторінкою українсько-російського суперництва".

Хоч Україна і Росія нині де-юре незалежні держави, Росія дотепер намагається де-факто змінити ситуацію, нерідко поводячи себе стосовно офіційного Києва не як самостійного політичного партнера, а як суб'єкта федерації.

Протиріччя і ворожнеча між росіянами та українцями мають не тільки свою історію, а й глибокі причини. З українських вчених це питання ґрунтовно дослідили М.Костомаров [55], В.Янів [56], О.Бочковський [57], Ю.Липа [58], І.Дзюба [59], М.Хвильовий [60] та інші. А з числа закордонних дослідників виділимо Т.Масарика [61], В.Л.Скатта, Р.Мартеля [62] і особливо - Л.Лавтона (Льотона) [63].

Так, канадійця Вілляма Луїса Скатта називали невідомим українцям приятелем. На думку "Діла" (1932. - 17 лют. - С.3), "нема важнішого міста в Канаді, де він не мав відчиту про українців, про нашу історію, наш обряд і т.ін., так що канадійська публична опінія вповні ознайомилась з українською справою. А його статті в поважних наукових місячниках на українські теми можна числити з десятки. Книжок про українців написав кілька: друковано їх в Канаді і в Льондоні".

У своїх книжках Рене Мартель виступив в обороні прав українського народу. Відомі його праці "La question d`Ukraine" (1927), "La politique nationale des Soviets en Ukraine" (1934). Як стверджує Юрій Студинський,

автор публікації "Француз про українську справу" (Новий час. - 1930. - 31 жовт.), яку передрукувало "Діло" (1 лист. - С.2), читаючи твори Рене Мартеля, від початку до кінця пронизаних думкою, що питання соборності українських земель ніколи не втратить своєї актуальності, здається, що їх написав не француз, а український націоналіст.

Лянсельот Льотон (Ланселот Лавтон) - англійський журналіст-економіст, автор наукових праць з історії України і Росії. "Українська мала енциклопедія" за редакцією професора Євгена Онацького, видана накладом адміністратури УАПЦеркви в Арґентині (Буенос-Айрес) 1959 року, присвячує Л.Лавтону у 7 томі (сторінки 876-877) велику статтю.

Такий підхід цілком слушний, оскільки Лавтон провів паралель у стосунках між росіянами-українцями та американцями-англійцями: "великороси стоять у подібному відношенню до українців, як американці до англійців; американці - це колоніяльні поселенці, які відірвалися від матірної країни, перемішалися з іншими расами та створили нову націю" [64]. На відміну від росіян, українці -досвідчений і джентельменський нарід, що цінить свободу, пошанівок, незалежність і живе чисто та по-мистецьки [65]. Л.Лавтон називає росіян "примітивними, отарними людьми, евразійцями, для яких культура Европи й культура Азії однаково чужі" [66].

Співжиття між розвиненими і примітивними народами, на думку Лавтона, неминуче призводить до конфронтування і навіть відвертої ворожнечі: "Відріжняючись у походженні, мові, історії, а також у характері, темпераменті, звичаях, Україна і Росія МУСІЛИ ВИДАТИ З СЕБЕ СУПЕРЕЧНІ ПОЛІТИЧНІ СИСТЕМИ" [67] (виділення наше, - М.Ж.). У праці "Україна: найбільша проблема Европи" [68], простежуючи Україну в історичному ґенезисі, особливо зупиняючись на перебуванні України у складі Росії, де влада була централізована з російським керівництвом на чолі (українських патріотів засилали в Сибір), Ланселот Лавтон називає Московію "ученицею України, яка завчила від неї все, що тільки знала" [69], яка гальмувала розвиток України, забороняла вживання української мови у школах і в наукових та історичних працях, знищувала національну свідомість, а Україну трактувала як колонію [70].

Найцікавіше, що все це (можливо, з деякими зовнішніми видозмінами) тривало незалежно від політичних режимів впродовж багатьох століть! Ці ж великодержавницькі шовіністичні настрої не полишили багатьох офіційних московських політиків (навіть найвищого ранґу!) ще й досі, коли, незважаючи на економічну скруту й фактор соціальної напруги, Україна стала могутньою ґеополітичною потугою у світі. Ми майже не сумніваємося, що імперський апетит московських політичних сил посилюватиметься й надалі

- прямопропорційно до політичної, економічної і рèлігійної стабілізації у самій Україні.

Зважаючи на різні менталітети українського та російського народів, було б занадто розраховувати на зміщення споконвічного українського індивідуалізму в бік російського общино-колективізму. Тому логічним і природним виглядає провал чергового більшовицького експерименту "відірвати селянина від його скиби і примінити його в робітника-пролетаря на державнім колєктиві" [71, 1-2].

Але нелогічною, антихристиянською і навіть жорстокою була поведінка ситого Заходу, особливо "Злучених Держав, Канади, Аргентини та Австралії", які "нараджуються між собою, щоби засівну площу зменшити на яких 15-20 відсотків" [72], а "в Кансас замість вугілля палять кукурудзою у фабричних шльотах" [73], не помічаючи або не бажаючи помічати української трагедії.

Тому Евальд Амменде у підсумку каже прямо: "Цивілізований світ мусить здати собі справу з того, чи, як минулої весни, хоче бездільно чекати, як вимиратимуть народи Кавказу, Кубані чи України, чи рішиться на негайну поміч, щоби в час ухилити голодову смерть від них, а від себе - ганьбу безсердечности і безстиддя" [74].

"Почин до діла, яке найшло широкий відгомін у світі" [75, 1], дав Ґенеральний Секретар Конґресу Національних Меншин доктор Евальд Амменде. Тому Відень має ту моральну заслугу, що він подав перші найсильніші голоси про голод [76].

Треба віддати належне європейській пресі, яка відзначала "національно-політичний підклад голоду на Україні" [77]. Наприклад, часопис "Pragski Listy" надрукував карту охоплених голодом районів, що майже ідентична з етноґрафічною картою України. Подібну карту видав і Союз боротьби проти Третього Інтернаціоналу [78].

Закордонний журналіст, ім'я якого "Діло" свідомо не назвало, констатуючи, що "тими півтора міліона тонн збіжа, які більшовики за безцінь викинули за кордон, можна булоб урятувати дуже легко міліони населення України, що вимерли з голоду" [79], переконаний, що "зменшення населення України переводить більшовицька влада цілком систематично", і резюмує: "При сучасних політичних відносинах єдиною надією порятунку для українського населення може бути лише інтервенція великих держав та інтернаціональна допомога" [80], що цілком реально, адже у світі існує проблема збуту "зайвого" зерна, але в першу чергу "треба примусити московський уряд допустити цю інтернаціональну допомогу". На думку автора, це могли би найшвидше зробити Сполучені Штати Америки,

поставивши визнання СРСР у залежність від допущення допомоги голодним в Україні. Також церква різних віросповідань могла б вплинути на сумління громадян США та європейських країн і спонукати уряди великих держав для порятунку від смерті мільйонів українського населення.

Швейцарський щоденник "Neue Zuricher Zeitung" у передовій статті "Трагедія України" стверджує, що "страшний голод на Україні - це факт, якого не можна довше затаїти перед світом", а вимирання українського селянина у "пролєтарській батьківщині" - не що інше, як "безприкладне хижацтво", "плянове винищування українського народу" [81, 1-2].

Попри всі зацікавлення українськими справами (особливо -голодомором 1932-1933 років) з боку представників західних парламентів, преси, інформаґентств, найболючіше і найактивніше, незважаючи на брак коштів, відсутність міжнародних політичних повноважень і численні перепони, реагували українці Галичини, Буковини, діаспори. Так, попри інформаційні акції, що повідомляли європейський загал про події у Радянській Україні і розкривали суть більшовизму, зусиллями делеґатів Українського комітету рятунку України у Львові (в особах п.М.Рудницької і п.З.Пеленського), аналогічного комітету у Буковині (в особах сенатора Залозецького і посла Сербенюка), справа голодової катастрофи на Радянській Україні стала предметом обговорення на форумі Союзу Народів" [82, 3].

Політичну оцінку більшовицько-українським змаганням дає і часопис "Діло": "Голод у Московщині був би її внутрішньою справою; голод на Україні є злочином Московщини, поповненим у межах чужої, поневоленої нації, який при нормальних інтернаціональних відносинах мусів би довести до гострої інтервенції великих держав" [83, 1].

* * *

Уже навесні 1930 року увага світової громадськості була привернута до безпрецедентного навіть на теренах СРСР так званого судового процесу над 45 передовими українськими громадянами, "одинокою і найбільшою провиною" яких був "факт, що вони не кинули віри в національне визволення і <...> працювали над розвитком української культури та науки" [84, 1]. Здійснюване "пролетарське самоозначення", що штучно було накинене Україні з допомогою "нечуваного терору і руїни" [85] переважно "насильниками і фальшівниками народньої волі, фанатиками божевільної доктрини, ворогами всього національного, руїнниками моралі в суспільному житті й політиці" [86], добралося й до української інтеліґенції, щоб ліквідувати не тільки її, а й убити саму українську національно-визвольну ідею. Але

сталося не так, як цього хотіли судді-більшовики. Хоч формально підозрюваних і засуджено, українська справа не була програна.

Про більшовицький терор у Радянській Україні, спричинений не стільки господарською, скільки політичною авантюрою під назвою "колективізація і розкуркулення", чимало писала українська преса в Польщі, повідомляючи про реакцію місцевих українців [87] і в еміграції [88], завдяки харківському процесові світ у черговий раз заговорив про політичне, культурницьке і національне насилля з боку московської окупаційної влади. Публікації такого змісту виходили у світ не тільки в сусідній Польщі [89], а й у ряді інших європейських країн [90].

Процес "Спілки Визволення України", або, як влучно охарактеризували його публіцисти "Діла", - "чиста формальність", "кепсько аранжована маскарада", "комедія, на яку здатні тільки комуністи" [91, 1], ще 1930 року засвідчив два життєствердних моменти, альфу і омегу більшовизму.

Перший - комуністична ідеологія ставить себе вище національних ідей. Другий - на своєму шляху комунізм не цурається жодних, навіть найбрутальніших, методів і способів. Комуністи скасували всяке правосуддя, а суди позбавили незалежності і зробили їх сліпим знаряддям диктатури. Тому суд проти членів "СВУ" -"видовище для жадних "контрреволюційної крови" комуністичних садистів" [92].

Українські емігрантські об'єднання, протестуючи проти більшовицького панування на Великій Україні, що супроводжувалось небаченим насиллям, проводили масові віча у різних містах Сполучених Штатів, надсилали телеграми американському урядові і впливовим американським політикам.

У цих політичних акціях, як і в багатьох інших, найпомітнішим було "Об'єднання українських організацій в Америці", про яке щоденник "Діло" не раз писав і звідки черпав інформацію [93, 4-5].

Проти політичних переслідувань у Радянській Україні після процесу "Спілки Визволення України" виступив і женевський Конґрес Товариств Приятелів Ліги Націй, який з подачі української делегації у складі директора Українського університету в Празі, професора Яковлєва, професора цього ж Університету Смаль-Стоцького і Голови Головної Ради української еміграції професора Шульгина ухвалив спеціальну резолюцію, що засуджувала ті методи більшовицького уряду, "які загрожують мирним відносинам між народами" [94, 4].

На українську справу нарешті було звернуто увагу, однак Радянський Союз не змінив ні своєї тактики, ні своєї стратегії щодо подальшої асиміляції українських земель і вміло організованого ґеноциду проти всього неросійсько-більшовицького.

Мабуть, така діяльність представників влади провокувала українців (і не тільки) масово переходити кордони, навіть перед очима смерті, з "совітського раю" [95], адже всі заходи більшовицького уряду були "спрямовані фактично не проти примарних кулаків, а проти колхозів у цілому" [96, 3]. "Діло" 1933 року писало: "Масове катування селянства, розстріли та заслання цілих сіл на північ - на Україні річ звичайна. Новиною хіба є, що ці репресії уживається проти колєктивізованого селянства, проти колхозів, утворених самими більшовиками" [97, 1].

Проте ненаситна репресивна машина вимагала нових жертв. І вже не з числа звичайних селян-колгоспників, а українських комуністів. Найтяжчою провиною партійних організацій України П.Постишев вважає "притуплення більшовицької пильности щодо класового ворога" [98].

Ще рішучішим і аґресивнішим диктатор України був на пленумі ЦК КПбУ 10 червня 1933 року, коли безапеляційно засудив намагання українських комуністів "підкопати та знесилити пролєтарську диктатуру", "мрії про відірвання України від Радянського Союзу", охарактеризував діяльність багатьох українських комуністичних лідерів як "шпіонську, шкідницьку і контрреволюційну", а синьо-жовтий прапор назвав "пошматованим, заплюваним, проституйованим, не раз продаваним петлюрами, скоропадськими, коновальцями" [99].

Самогубства (?) з політичних мотивів видатного українського письменника-комуніста Миколи Хвильового і наркома освіти Миколи Скрипника, які, з одного боку, протестували проти "обновленого в 1933 р. і сильно скріпленого войовничого російського націоналізму на українство" [100, 1], а з іншого - боляче сприйняли несправедливу критику на їхню адресу на вже згаданому пленумі, було логічним наслідком сталінського необільшовизму і, можливо, навіть бажаними для московського уряду.

Найдивовижніше, що офіційна Москва не намагалася робити зі своїх кровожерливих, людиноненависницьких і злочинних дій таємницю.

Доктор Евальд Амменде російсько-українські стосунки називав "війною, яку Москва в особі Постишева виповіла Україні" і яка "ведеться не тільки зі селянством за хліб", а "звернена також проти українського комунізму, головно проти його освіченої інтелігентної верстви" [101, 1-2].

Важко не погодитися з цією авторитетною думкою, оприлюдненою на сторінках щоденника "Діло". Тим більше, що її підтверджує і зібрання ЦК в Москві, де українську делєґацію заарештовано в повному складі [102].

У цих надскладних умовах, коли навіть українська комуністична верхівка де-факто виконувала роль васала-статиста і була знаряддям російської комуністичної партії більшовиків, немислимо було чинити опір у низах.

Однак виголоднілою, спаплюженою завойовниками Україною таки панував геройський дух, якого не могла спинити навіть кара смерті. Тому й має рацію "Діло", коли пише, що "невідомий українець, що провадить таку геройську боротьбу проти Москви, заслуговує справді, як невідомий вояк, що впав у війні, на почесну могилу" [103, 1-2].

ПРИМІТКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1-6. *Енциклопедія Українознавства / Головний редактор проф. д-р Володимир Кубійович: Перевидання в Україні. - Львів: НТШ, 1993-1995.*

7. *Жахливе становище України / / Daily Express. - 1934. - 6, 7, 8 серп. Про те ж: Англійська преса про голод на Україні / / Діло. -1933. - 17 верес. - С.3.*

8. *Часопис приятелів людства: Японський десятиденник. - 1934. -23 квіт. Про те ж: Японці про голод на Україні. Цікавий голос японського часопису про голод на Україні / / Діло. - 1934. - 9 черв. - С.2.*

9. *Російська дійсність / / Der Bund: Офіційний німецькомовний швейцарський орган. - 1934. - 11 берез. Про те ж: Повна безнадійність будучого. Швайцарський часопис про положення на Україні / / Діло. - 1934. - 22 берез. - С.2-3.*

10. *Велика Радянська Енциклопедія. 3-є вид. - М., 1972.*

11. *Олесик Микола. Антиукраїнська брехня "Коммуниста Крыма" / / Час-Time: Суспільно-політичний тижневик НРУ. - К., 1996. - 8 трав.*

12. *М-н. "Коли світ переконається, що ми - є". Замітний чехословацький голос про українську справу / / Діло. - 1935. - 29 лист. - С.2.*

13. *Болюча Україна / / Господарський розгляд: Празький тижневик. -1935. - Лист.*

14. *Деревлянка М. Міста в Азії з українською людністю / / Діло. -1932. - 31 трав. - С.1.*

15. *Біль душі людської [Добірка листів] / / Сільські вісті. -1989. - 16 черв. Про те ж: Гуцало Є. Створимо книгу народної пам'яті / / Літературна Україна. - 1988. - N 45. Про те ж: Дяченко С. Жахливий місяць пухкутень / / Сільські вісті. - 1989. Про те ж: Матійко О. Твориться книга-меморіал "33-й: Голод" / / Сільські вісті. - 1989. - 3 січ., 18 лют. Про те ж: Міщенко О. Голодомор у Бреусівці / / Сільські вісті. - 1989. - 28 серп. Про те ж: Науменко І. Як готувався голод / / Сільські вісті. - 1989.*

16. *Данько М. Більшовицька весна / / Діло. - 1932. - 17 черв. Про те ж: М-ра О. Голод на Рад. Україні і його головна причина / / Діло. - 1932. - 28 черв. Про те ж: Голод / / Діло. - 1932. - 7 лип. Про те ж: Марево нового голоду в СРСР / / Діло. - 1932. - 11 серп. Про те ж: Мацієвич К. Голод і руїна в УСРР / / Діло. - 1932. - 13, 14, 15, 16 верес. Про те ж: Безпосередні вісти з Радянської України / / Діло. - 1933. - 4 лют. Про те ж: Данько М. Диктатура голоду / / Діло. - 1933. - 29 черв. - С.1. Про те ж: Амменде Евальд. Голод на Україні: Спеціально для "Діла" / / Діло. - 1933. - 28 лип. - С.1-2. Про те ж: Чужинець про становище на Україні / / Діло. - 1933. - 3 верес. - С.2. Про те ж: Андрієвич. Европа й українці [Лист зі Швайцарії] / / Діло. - 1933. - 1 жовт. - С.1. Про те ж: Ст. Голод на Україні й опінія світа. З розмови з пос.З.Пеленським / / Діло. - 1933. - 12 жовт. - С.1. Про те ж: Виголоджування України - політична акція Сталіна. Враження американця з подорожі по Радянщині / / Діло. - 1934. - 26 січ. -С.1.*

17. *Російська дійсність / / Der Bund: Офіційний німецькомовний швейцарський орган. - 1934. - 11 берез. Про те ж: Амменде Евальд. Голод на Україні / / Reich Post: Віденський щоденник. - 1933. -Лип. Про те ж: W.Y. Москва і Україна / / Neue Zuricher Zeitung: Швейцарський щоденник. - 1933. - 21 лип. Про те ж: Голод на Україні / / La Gazette: Брюссельський щоденник. - 1932. - 1 серп. Про те ж: Діло. - 1932. - 9 серп. Про те ж: Україна невральгічний пункт [Передовиця] / / Journal des Geneva. - 1933. - 26 серп. Про те ж: Данько М. Європейська акція проти голоду на Україні / / Діло. - 1933. - 3 верес. - С.1. Про те ж: Трагедія України / / Neue Zuricher Zeitung: Німецькомовний швейцарський щоденник. -1933. - 1 верес. Про те ж: Англійська преса про голод на Україні / / Діло. - 1933. - 17 верес. - С.3. Про те ж: The Daily Telegraph. - 1933. - 9.09; 1934. - 28.12. Про те ж: Christian Herald. - 1933. - 7.09. Про те ж: Yorkshire Observer. - 1933. -14.09. Про те ж: Відгуки голоду на Радянській Україні в европейській пресі / / Діло. - 1933. - 30 верес. - С.1. Про те ж: "Матен" про голод у С.Р.С.Р. / / Діло. - 1933. - 2 жовт. - С.1-2. Про те ж: Російська дійсність / / Der Bund: Офіційний німецькомовний швейцарський орган. - 1934. - 11 берез. Про те ж: Повна безнадійність будучого. Швайцарський часопис про положення на Україні / / Діло. - 1934. - 22 берез. - С.2-3. Про те ж: Часопис приятелів людства: Японський десятиденник. - 1934. - 23 квіт. Про те ж: Японці про голод на Україні. Цікавий голос японського часопису про голод на Україні / / Діло. - 1934. - 9 черв. - С.2. Про те ж: Жахливе становище на Україні / / Діло. -1934. - 6 серп. Про те ж: Англійська преса про голод на Україні. "Жахливе становище України" / / Діло. - 1934. - 15 серп. - С.1. Про те ж: Відгуки голоду на Радянській Україні в німецькій та бельгійській пресі / / Діло. - 1933. - 25 верес. - С.2.*

18. *Справа голодової катастрофи на Радянській Україні перед форум Союзу Народів / / Діло. - 1933. - 2 жовт. - С.3. Про те ж: Українські справи перед англійським парляментом / / Діло. - 1934. - 22 лист. - С.2-3.*

19. *Данько М. Европейська акція проти голоду на Україні / / Діло. - 1933. - 3 верес. - С.1. Про те ж: Комітет Допомоги Голодуючим Вел. України й Кубані у Бельгії / / Діло. - 1933. - 27 серп. -С.3.*

20. *Дяченко С. Голод-33 [Фрагменти літературного сценарію] / / Сільські вісті. - 1989. Про те ж: Лось Й., Прокопець М., Лапичак Д. Саліна. - Львів, 1995. - 244 с. Про те ж: Кульчицький С. 33-й: голод / / Сільські вісті. - 1989. Про те ж: Маняк В. Голод: чому і як [Роздуми над рукописом книги-меморіалу "33-й: Голод"] / / Сільські вісті. - 1989. - 11 лип. Про те ж: Маняк В., Коваленко Л. Пам'ять не прощає / / Літературна Україна. - 1990. - 2 серп. -С.2. Про те ж: Маняк В. Як не ми, то хто? / / Літературна Україна. - 1990. - 17 трав. - С.2,4. Про те ж: Міщенко О. Безкровна війна / / Літературна Україна. - 1989. - 14 груд. - С.6.*

21-22. *Енциклопедія Українознавства / Головний редактор проф. д-р Володимир Кубійович: Перевидання в Україні. - Львів: НТШ, 1993-1995.*

23-24. *Еріо Е. Російські студії [Цикл статей] / / Information: Паризький щоденник. - 1933. - Лист. Про те ж: Німеччина вигадала голод на Україні / /*

Діло. - 1933. - 21 лист. - С.2.
25-27. Андрієвич. Европа й українці [Лист зі Швайцарії] // Діло. - 1933. - 1 жовт. - С.1.
28. Амменде Евальд. Голод на Україні: Спеціально для "Діла" // Діло. - 1933. - 28 лип. - С.1-2.
29. Кисілевський В.Ю. Українська справа в Англії // Діло. - 1935. - 24 січ. - С.2-3.
30. Андрієвич. Европа й українці [Лист зі Швайцарії] // Діло. -1933. - 1 жовт. - С.1.
31. Кореспонденція на українські теми в англійській пресі // Діло. - 1934. - 14 лист. - С.4.
32. Данько М. Більшовицька весна // Діло. - 1932. - 17 черв.
33. Renaissance. - 1932. - N 2580. Про те ж: Діло. - 1932. - 3 лип. Про те ж: Лист з Великої України // Діло. - 1933. - 27 лют. Про те ж: М-ра О. Голод на Рад. Україні і його головна причина // Діло. - 1932. - 28 черв.
34. М-ра О. Голод на Рад. Україні і його головна причина // Діло. - 1932. - 28 черв.
35. Амменде Евальд. Голод на Україні: Спеціально для "Діла" // Діло. - 1933. - 28 лип. - С.1-2.
36-37. М-ра О. Голод на Рад. Україні і його головна причина // Діло. - 1932. - 28 черв.
38. Інтерв'ю голови Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад. України Г.І.Петровського кореспондентові РАТАУ // Діло. - 1932. - 4 серп.
39-40. Голод на Україні // La Gazette: Брюссельський щоденник. -1932. - 1 серп. Про те ж: Діло. - 1932. - 9 серп.
41. З більшовицького пекла // Діло. - 1932. - 11 серп. Про те ж: Голод // Діло. - 1932. - 7 лип. Про те ж: Американці відвідали голодуючий Київ (За повідомленнями московського кореспондента нью-йоркського щоденника "Herald Tribune" Ральфа Барнса) // Діло. - 1932. - 26 верес.
42. З більшовицького пекла // Діло. - 1932. - 11 серп.
43-44. Безпосередні вісти з Радянської України // Діло. - 1933. -4 лют.
45. Маняк В. Народові повертається історія, а історії - правда // Літературна Україна. - 1989. - 27 лип. - С.6.
46. Лист з Великої України // Діло. - 1933. - 27 лют.
47. Енциклопедія Українознавства / Головний редактор проф. д-р Володимир Кубійович: Перевидання в Україні. - Львів: НТШ, 1993-1995.
48-50. Данько М. Диктатура голоду // Діло. - 1933. - 29 черв. -С.1.
51-54. Амменде Евальд. Голод на Україні: Спеціально для "Діла" // Діло. - 1933. - 28 лип. - С.1-2.
55. Костомаров Н. Две русские народности // Основа: Южно-русский литературно-учебный вестник. - Петербург, 1861. - Январь.
56. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. -Мюнхен, 1993. - 217 с.
57. Бочковський О.І. Вступ до націології. - Мюнхен: Український Технічно-Господарський Інститут, 1991-1992. - 340 с.
58. Липа Юрій. Призначення України. - Львів: Просвіта, 1992. -270 с.
59. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація // Вітчизна. - 1990. - N 5-8.
60. Хвильовий М. Україна чи Малоросія? // Вітчизна. - 1990. - N 1-2.
61. Масарик Т.Г. Всесвітня революція (Спогади й уваги 1914-1918) - Львів: Кооперативне видавництво "Червона Калина", 1930.
62. Martel Rene. La France et la Pologne-Realite de l'Est Europeen. - Marcel - Riviere - Paris, 1930. - 727 p. Про те ж: Француз про українську справу // Новий час. - 1930. - 31 жовт.
63. Лянно. Гноблені українці // Fortnightly Review: Англійський журнал. - 1934. - Квітень. Про те ж: К.Р. "Гноблені українці" // Діло. - 1934. - 15 квіт. - С.2. Про те ж: Льотон. Українська нація // Contemporare Review. - 1935. - Жовтень. Про те ж: Лавтон Ланселот. Україна: найбільша проблема Европи // Українські вісті: Передрук / Перекл. П.Балея. - Детройт. - 1992. - N 14-18.
64. Лянно. Гноблені українці // Fortnightly Review: Англійський журнал. - 1934. - Квітень.
65-67. Льотон. Українська нація // Contemporare Review. - 1935. -Жовтень.
68-70. Лавтон Ланселот. Україна: найбільша проблема Европи // Українські вісті: Передрук / Перекл. П.Балея. - Детройт. - 1992. - N 14-18.
71-74. Амменде Евальд. Голод на Україні: Спеціально для "Діла" // Діло. - 1933. - 28 лип. - С.1-2.
75-76. Ст. Голод на Україні й опінія світа. З розмови з пос. З.Пеленським // Діло. - 1933. - 12 жовт. - С.1.
77-80. Данько М. Европейська акція проти голоду на Україні // Діло. - 1933. - 3 верес. - С.1. Про те ж: Чужинець про становище на Україні // Діло. - 1933. - 3 верес. - С.2.
81. Повна безнадійність будучого. Швайцарський часопис про положення на Україні // Діло. - 1934. - 22 берез. - С.2-3.
82. Справа голодової катастрофи на Радянській Україні перед форум Союзу Народів // Діло. - 1933. - 2 жовт. - С.3.
83. Данько М. Европейська акція проти голоду на Україні //Діло. - 1933. - 3 верес. - С.1.
84-86. Суд над репрезентантами ідеї національного визволення // Діло. - 1930. - 15 берез. - С.1.
87. Нищення "куркулів" // Діло. - 1930. - 7 лют. Про те ж: Протест духовенства трьох деканатів // Діло. - 1930. - 28 лют. Про те ж: Протест села Церківної // Діло. - 1930. - 18 лют. Про те ж: Протест "Союзу Українок" // Діло. - 1930. - 1 берез. Про те ж: Протест студентства Бережанщини // Діло. - 1930. - 25 січ. Про те ж: Протест студентства Тернопільщини // Діло. - 1930. - 17 січ. Про те ж: Протест Т-ва "Єдність" у Зборові // Діло. - 1930. - 25 січ. Про те ж: Протест українського громадянства Равщини // Діло. - 1930. - 14 берез. Про те ж: Протест Української Спілки Воєнних Інвалідів // Діло. - 1930. - 14 берез. Про те ж: Протести українського громадянства в краю й на еміграції // Діло. - 1930. - 1 лют. Про те ж: Резолюції, приняті Загальними Зборами "Союзу Українок у Львові, дня 23. грудня 1929 р. // Діло. - 1930. - 25 січ.
88. Відгомін у сербській пресі // Діло. - 1930. - 28 лют. Про те ж: Протест студентства Української Господарської Академії в Подєбрадах // Діло. - 1930. - 17 січ. Про те ж: Протест Т-ва Українських Письменників і Журналістів у Празі // Діло. - 1930. -7 берез. Про те ж: Протест українських еміґрантів у Дорні Ватрі // Діло. - 1930. - 22 січ. Про те ж: Протест українських студентів у Грацу // Діло. - 1930. - 19 січ. Про те ж: Протест Українського Обєднання в Ч.С.Р. // Діло. - 1930. - 22 січ. Про те ж: Протест Української Громади в Букарешті // Діло. - 1930. - 19 січ.

Про те ж: Протест українців, закінчивших високі школи в Ч.С.Р. // Діло. - 1930. - 19 січ. Про те ж: Резолюція IV-го З'їзду Спілки Інженірів і Техніків Українців Емігрантів у Польщі // Діло. - 1930. - 18 лют. - С.3.

89. *На маргінесі процесу СВУ // Діло. - 1930. - 22 берез. Про те ж: На маргінесі харківського процесу // Діло. - 1930. - 16, 18 берез. Про те ж: Перед розправою "Союзу визволення України" // Діло. - 1930. - 11 берез. Про те ж: Процес "Спілки Визволення України" у Харкові. Розправа дня 22. березня. - Зізнання проф. Дурдуківського. Розправа 23. берез. - Зізнання Гребенецького та ін. // Діло. - 1930. - 25, 26, 27, 29, 30 берез., 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 16, 24, 25, 26 квітня. Про те ж: Процес у Харкові. Зізнання акад. Єфремова // Діло. - 1930. - 15 берез. Про те ж: Процес у Харкові й українська соціял-демократія // Діло. - 1930. - 25 берез. Про те ж: Spkt. Фантастичні інформації чеського дипломата про Україну // Діло. - 1936. - 11 лист. - С.2. Про те ж: Харківський процес // Діло. - 1930. - 19, 20 берез. Про те ж: Харківський процес. Більшовицький акт обвинувачення // Діло. - 1930. - 16, 18 берез. Про те ж: Харківський процес у радіо // Діло. - 21, 22, 23 берез.*

90. *Протест Громади "Єдність" на Словаччині // Діло. - 1930. - 27 берез. Про те ж: Протест клюбу "Україна" в Гамбургу // Діло. -1930. - 22 берез. Про те ж: Протест Української Секції Міжнародньої Жіночої Ліги Мира і Свободи // Діло. - 1930. - 27 берез. Про те ж: Протести канадійських українців // Діло. - 1930. - 26 берез. - С.2.*

91-92. *Суд над репрезентантами ідеї національного визволення // Діло. - 1930. - 15 берез. - С.1.*

93. *Відгуки харківського процесу: за океаном // Діло. - 1930. -13 черв. - С.4-5.*

94. *Конгрес Товариств Приятелів Ліги Націй проти політичних переслідувань на Рад. Україні // Діло. - 1930. - 18 черв. - С.4.*

95. *Маціевич К. Голод і руїна в УСРР // Діло. - 1932. - 13, 14, 15, 16 верес.*

96. *Данько М. Сучасний стан українсько-московської боротьби // Діло. - 1933. - 24 лют. - С.3.*

97. *Данько М. Наступ на Україну // Діло. - 1933. - 5 берез. -С.1.*

98. *Партійна чистка в УСРР. та її наслідки. Постишев проводить чистку на всіх фронтах українського життя // Діло. - 1933. - 7 лип. - С.2. Про те ж: Комуніст: Орган Центрального комітету комуністичної партії більшовиків України. - Харків. - 1933. - 2 лип.*

99. *Постишев про українсько-московські відносини // Діло. - 1933. - С.2. Про те ж: Известия. - 1933. - 22 черв.*

100. *Британські посли-лейборити в Галичині: жалі польської преси // The Times. - 1931. - 10 серп.*

101-102. *Амменде Евальд. Голод на Україні: Спеціально для "Діла" // Діло. - 1933. - 28 лип. - С.1-2.*

103. *Данько М. Україна на порозі нового року // Діло. - 1936. -14 січ. - С.1-2.*

ДОДАТКИ,

або Витяги з публікацій про голод у щоденнику "Діло".

1932

*ДАНЬКО М. БІЛЬШОВИЦЬКА ВЕСНА // ДІЛО. - 17 ЧЕРВ.**

Коли б більшовики до всіх інших статистичних обчислень, які вони так люблять, додали ще обчислення того, що в культурних державах називають національним майном, то виявилось би недвозначно, що країна під більшовицькою владою, числячи на одиницю населення, не збогатіла, а зубожіла. Бо вартости, вкладені у фабричні підприємства не дорівнюють вартостям, знищеним у сільському господарстві.До тогож, вартости сільського господарства є все більше-менше реальні, тоді як вартість фабрики, що не має інтернаціонального збуту чи виробляє кепські продукти, як це буває звичайно на Радянщині, дуже сумнівна.

Сучасна весна принесла дві нові болючі поразки більшовиків на терені централізації сільського господарства та постачання засобів поживи до міст. В Европі, занятій власними клопотами, а до того знудженій постійними більшовицькими експериментами, на ці поразки не звернено належної уваги, а вони дуже характеристичні для сучасного становища Радянщини.

Дозвіл приватного торгу колгоспам стоїть у цілковитій суперечности до попередньої політики більшовиків. Приватний торг, за який недавно ще немилосердно засилали на Соловки тисячі українських селян, раптом не лише дозволяє, а й піддержує цілою брутальністю бюрократичного апарату та ж сама більшовицька влада. По містах швидко будують ятки, дбають про приміщення для колгоспних крамарів, а передовсім агітують у пресі за дозвіл яєць, сира, масла, молока та інших засобів поживи, яких давно вже не мають села, видушені більшовицькими реквізиціями. І незабаром будуть засилати на примусові роботи за "саботаж" радянського торгу селян, які не мають що вже продавати.

Отже, після гігантських фабрик збіжа, якими були так захоплені деякі европейці, що відвідували Радянщину в минулім році, прийшло не до фабрик масової продукції волового чи свинячого мяса, а до хову кріликів, яких радянська влада так же мало зможе годувати в зимі, як і їх голодуючих власників. Безнадійність проєкту здрібнілої більшовицької фантазії розуміє робітництво багатьох фабрик, "Ізвєстія" повні скарг, що в багатьох місцевостях кріликів, присланих на розплід, смажать, не завдаючи собі праці на безнадійне підприємство.

Явища більшовицької весни цього року свідчать неоднозначно, що доба "великих реформ" минула, що більшовики готуються до дрібної щоденної боротьби за існування".

В ОБЛИЧЧІ ГОСПОДАРСЬКОЇ КАТАСТРОФИ. НАСЛІДКИ РАДЯНСЬКОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ // ДІЛО. - 19 ЧЕРВ.

"Плян засівної кампанії передбачував обсіяння 107 міліонів гектарів, а з нього по половину травня (кінець засівів) обсіяно 42,7 %. У збіжевих районах Союзу, - в Північному Кавказі і на Україні, - обсіяно ледве половину передбаченої в пляні площі.

* *Додатки укладено за хронологією. Мовно-стилістичні особливості і лексику залишаємо без змін, а пунктуацію узгоджуємо з сучасними нормами.*

З Астрахану повідомляють, що заготовка риб і товщів виконана тільки на третину. Колєктивізаторські експерименти знизили скотостан з 1928 р. на 25-28 %. З 430000 гектарів яринних городів управлено тільки 20 %. Це все свідчить, що катастрофа голоду йде в цілій ширині. А на це видається закон про розловсюдження кріликів (!?) для цілей відживлювання, забуваючи, що тоді річно треба би їх 200 до 300 міліонів штук.

Вийшов декрет про те, що надвишки збіжа, які остануть селянам, вільно їм свобідно продати. Те ж саме, що вільно селянам різати і продавати тварини, які остануть вільні від реквізиції. А це ніщо інше, як перехід з решток соціялістичного господарського устрою до державного капіталізму, а попри це шлях до вільної торгівлі -і повного розвалу валюти...

Уряд збирає запаси товарів, потрібних для села і кине їх на вільний ринок по жнивах, щоби таким чином дійти в посідання надвижок збіжа і рятувати ситуацію в містах. Колиж це не вдасться, то треба буде спроваджувати збіжа і мясо зза кордону. (Перші партії збіжа вже закуплено в Канаді - про що ми вже інформували). До того дійшла типово аграрна країна!

Але вага ситуації, пише Бассехес, лежить у тому, що на ділі немає вже дороги повороту. При цьому мусять скорше чи пізніше пізнати теж робітники, що політика колєктивізації, яка коштувала стільки гроша і крови, скінчилася фіяском. У р.1928, тобто в році крізи радянського хліборобства, наслідком якої була колєктивізація, зібрано 10 міліонів тон збіжа. У рр. 1930 і 1931 зібрано 21 і 22 міл. тон. А в цьому році закінчення пятирічки, збір в найкращому випадку виноситиме знова ледви 10 міл. тон. Але і це стоїть під знаком запитання.

Отсе образок з краю, - кінчить Бассехес - для якого у його господарському положенні ще й сьогодні рішаючим є хліборобство.

Для цього не приходиться нам нічого додавати: Треба хіба ще раз ствердити, що експерименти комуністів кінчаться крахом, хоч мали вони вести до дочасного раю".

ПРОДУКТ П'ЯТИЛІТКИ. ЯКИЙ ХЛІБ ПЕЧУТЬ БІЛЬШОВИКИ? // ДІЛО. - 23 ЧЕРВ.

"З наших пекарень приходять алярмуючі вісти - починає "Красная звєзда". - Якість хліба стає чимраз гіршою. Є він занадто вогкий та кислий. Крім того, часто находяться у хлібі річи, яких у хлібі не повинно бути. Санітарні умовини в деяких пекарнях є крайно погані.

Пекарня продукує напів-печений хліб і нарікає, що паливо погане... Нема в ній рушників, а пекарі миють руки в цих самих ведрах (чи кінвах?), якими пізніше наливають воду до тіста. Філія ч.4 пече хліб, якого не можна їсти і яким відтак кормлять безроги.

У філії ч.12 наш інвестиґатор відкрив склад муки в кімнаті, над якою в іншій кімнаті був склад нафти, що скрізь суфіт капала на муку. Філія ч.7 продукувала хліб, у якому найдені великі кусні часописів. Навіть центральна пекарня має погану репутацію. Як доказ цього, один робітник приніс нам трицалевий цвях, який він найшов у своїй пайці хліба".

МАСОВА ПОШЕСТЬ НА РАД. УКРАЇНІ. // ДІЛО. - 26 ЧЕРВ.

"У Старому Константинові і Звягелі на радянській Волині шириться пошесть червінки і черевного тифу. Яких 60 сіл в числі 15000 осіб хорує. Одною з причин масової пошести є недостача цукру й чаю. Селяни пють від довшого часу сиру воду. Шпиталі переповнені і давно перестали приймати нових хорих, з яких багато вмирає по дорозі".

М-РА О. ГОЛОД НА РАД. УКРАЇНІ І ЙОГО ГОЛОВНА ПРИЧИНА // ДІЛО. - 28 ЧЕРВ.

"Тепер особливо на Україні мруть люди від голоду, та ще й як мруть: дуже побагато

<...> люди поїли не тільки худобу і свині, а навіть їли дохлі коні, поки були. На Вкраїні зачепитись нізащо, тай люду вже мало, він увесь порозїздився по других країнах діставати собі засоби для життя. Та життя ніде нема <...> Люди продають із себе останню одежину і купують борошно. Багато людей гине по дорозі від знесилення <...> Правительство ніяких засобів не вживає проти голоду" (4 червня).

"Хто заробив за літо більше, як 12 пудів, теж віддав державі. Картоплю також віддали, так що й на насіння не зосталося. Коні в колєктиві здихають з голоду, бо годують самою житньою соломою

<...> У мене ще зосталося харчів на один місяць, а тоді не знаю, що буде <...> Всім біда. Добро від нас утекло, осталося тільки лихо..." (Лист селянина з України, початок травня 1932 р.).

ВІД АВТОРА: "Сколєктивізоване більше, ніж на 70 відс. українське селянство мусіло під терором віддати всі свої харчеві продукти совітській владі. Податкова шруба виглядала на Рад. Україні в рр. 1931-1932 ось як: з 1400 міліонів пудів зернових продуктів, які мало дати сільське господарство цілого Радянського Союзу, одна Україна мусіла дати 434 міліони пудів ("Ізвєстія", Москва 7. травня 1932 р.). Хоч людність України творить тільки около 19 відс. населення цілого СРСР, то, проте, ця людність платить аж 31 відс. сільсько-господарського податку!

Протягом осени 1931 р. та зими і весни 1932 р. - московська радянська влада вичистила так ґрунтовно Україну від запасів збіжа, що населення УСРР опинилось перед весняною сівбою без зерна. Це була головна причина того, що на Україні на весну 1932 р. майже половина поля лежить не оброблена.

<...> Голод є найпевнішим політичним союзником московської окупаційною влади на Україні, але цей союзник може стати теж найгрізнішим ворогом. Бо кожна палиця має два кінці".

ДІЛО. - 3 ЛИП.

Париське "Возрождєніє" (ч.2580) подає виїмок з листа, висланого в половині червня ц.р. з одного з міст України. В тому листі сказано між іншим: "Голод зростає. Тратимо останні сили. На вулицях люди починають падати з голоду. Живемо майже без хліба. Дорожнеча незвичайна. За 10 штук бараболь треба дати три карбованці, і то нелегко їх дістати".

ГОЛОД НА УКРАЇНІ // La Gazette: БРЮССЕЛЬСЬКИЙ ЩОДЕННИК. - 1 СЕРП. ЦИТ. ЗА: ДІЛО. - 9 СЕРП.

Минулої зими українські селяни поїли все, що лише мали: кури, корови, свині, вівці, навіть коні. Собаки повтікали, одичіли і бігають зграями, нагадуючи австралійських псів, але лише з тією ріжницею, що автралійські пси живляться рештками людської їжі, а совітські нападають на людей, а особливо на дітей.

І сірими українськими дорогами під пекучим ясним сонцем бродять, в надії роздобути поживи, селяни колхозів, падаючи від виснаження і спраги, а з наближенням осені, як колись у часи революції в районі Волги, смерть прийде виконати свою жахливу місію.

З БІЛЬШОВИЦЬКОГО ПЕКЛА // ДІЛО. - 11 СЕРП.

Знад кордону повідомляють, що з причини голоду на Рад. Україні люди масово втікають до фабричних міст центральної Радянщини і на Урал, маючи надію добути там харчі. Наслідком тієї мандрівки населення залізниці переповнені переселенцями, а тисячі людей облягають стації. Втікають цілі родини, лишаючи своє невеличке добро на поталу долі. В переповнених вагонах одні перед другими бояться виняти кусник

хліба, щоби їм не видерли. Часто приходить до бійки.

По селах теж голодують. Влада забрала цьогорічне жниво. Як стверджує радянська преса, цьогорічні збори невеличкі. В Київщині зібрали ледви 14 проц., в Харківщині 36, в Одесчині 35, в Донщині 45 проц. з цілої засівної площі. Багато зашкодила сарана, особливо в Донщині та Одесчині.

Положення на Рад. Україні загострюється. Приходить до бунтів і нападів, як це було у Винниці, де міліція станула по стороні збунтованого населення. Багато відділів міліції перенесли в глибину Радянщини, щоби на її місце спровадити більше лояльних.

МАЦІЄВИЧ К. ГОЛОД І РУЇНА В УСРР. - ЧАСТ.1 // ДІЛО. - 13 ВЕРЕС.

"...господарство України катастрофально котиться у прірву повної загибелі, а її людність до остаточного зубожіння. Нас не могло обманути все те декоративне будівництво ріжних промислових "гігантів", "збіжевих фабрик", "тракторних станиць" і т.і., бо ми ясно бачили, що поруч з ним ішов безупинно процес безоглядної ліквідації головного рушія всякої господарки, творчої і самодіяльної волі та ініціативи населення. Наші передбачення останніми часами все частіш і частіш почали знаходити підтвердження в ріжних публікаціях закордонних діячів та журналістів, що мали нагоду побувати в СРСР та заїхати і на Україну.

Але найбільш життєві та переконуючі докази і свідоцтва того, що тепер діється на Україні, дали ті збігці, які впродовж всього 1932 року переходять совітські кордони масово, гинуть на кордонах, а проте все йдуть та йдуть...

- Що ви собі думаєте, п.професоре, - говорив мені один з моїх розмовців, про яких мова буде далі. - Якби в Женеві дійшли справді до обезброєння і примусили до цього і більшовиків, то цілої землі не вистарчилоб для збігців звідтіль. Так би весь люд і посунув з того самого совітського раю..."

ТЕ САМЕ. - ЧАСТ.2. - 14 ВЕРЕС.

"При перших розмовах про "пятилітку" і я, - продовжував своє оповідання мій розмовець, і деякі інші селяни поставилися до неї з симпатією. Нехай роблять, думали ми собі. Це нам не шкодить, як буде у нас більше фабрик. Більше для народу буде праці. Так само і про "колєктивізацію" ми не судили зле. В нашій околиці було кілька "комун" по бувших панських маєтках і хоч ми вважали несправедливим, щоб вони не платили ніяких податків, а ми згиналися під всякими "продами", то, проте, і з ними не ворогували. Не лякала також нас і нова "колєктивізація", що розпочиналася в 28-му році, бо ми вважали її щось на зразок старої "комунії", до якої писався той, хто хотів. Так воно і було на перших часах, і в нас, у Мосинцях, бажаючих йти до колєктивів ніхто не знайшовся. Але зовсім інша річ розпочалася, коли на окружних нарадах вирішено проводити "суцільну" колєктивізацію. Начебто такий наказ прийшов із Москви. Тоді то й почалася справжня біда, якої і кінця не видно.

Так почався у Мосинцях, як і на всій Україні, той жахливий період "соціалістичної перебудови" нашого українського села, який дехто також і з наших людей вважає "новим словом" суспільного ладу, але який сам Сталін припинив відомою статтею "Головокруженіє от успєхов", і який Чубар на партійному зїзді пояснював тим, що "низовий апарат" "забув" про принципи комунізму, при якому колєктивізація може бути лише добровільною.

Але послухаймо наочного свідка, як проводилась ця добровільна колєктивізація.

- "Як я вже казав, у нас у Моринцях до колєктивізації відношення було цілком ясне: інші нехай собі що хотять роблять, а нам і без колхозів добре. Тому ніхто до них і не голосився. Аж ось в осені 1929 року починають до нас їздити "агітатори-організатори" і схиляти до колгоспів і то так сьогодні сход тягнеться до вечора, а на другий день знову, а у вечорі знову. Люди сплять на тих зібраннях, мовчать, а до колгоспу не

голосяться.

Тоді в слідуючий приїзд агітатора справа починається з другого боку. При відчиненні сходу проголошують, що невдачі колгоспного руху залежать від кулацької "контри" і тому всіх винних у цій куркульській "контровій" пропаганді рішено висилити, а майно їх віддати на майбутній колгосп. Тут-же зараз по списку починається конфіската майна у тих, хто був у списку, заготовлення підвід і відправка куркулів на стацію. Боже ти мій праведний, що робилося в селі: плач жінок, дітей, худоба реве, люди пробували сперечатися... Та де там, нагнали чекістів і в один день коло сорока родин "розкуркулено", сорок хат стало пусткою, сорок господарств зруйновано до тла і то, мабуть, чи не найкращих. Скликають сход, знову агітатор починає нахиляти людей до колгоспу і знову ніхто не пишеться, або проголоситься яких три чоловіки з самих ледачих..."

Серед тих агітаторів дуже рідко попадається наш чоловік, здебільша це кацапи та жиди, хоч говорити стараються по нашому. Починають вони звичайно з того, що народу стає все більше, а врожаї малі і збільшити їх кожен хлібороб не має сили. Не може він краще обробляти землю, бо нема у нього потрібних машин, нема також дрібного насіння, не може також завести добру ужиткову худобу. А від цього терпить не тільки нарід, але і держава, бо нема з хліборобства такого зиску, який би могла мати, колиб воно було більш продуктивним. Недобори хліборобів та держави важко відбиваються і на промисловости, затримуючи її розвиток і тому треба наше господарство перебудувати так, щоби замість дрібних окремих господарств у нас були великі колгоспні, де не витрачалось би стільки землі на межі і праці на переходи з одного лану на другий і де все робилось би машинами. Дехто з цих ораторів найбільше натискав на ці самі межі і по їхнім розрахункам виходило, що у нас майже 20 проц. землі пропадає марно під цими межами. Але нас не переконували ні їхні промови, ні навіть перші "розкуркулення" і в колгосп ніхто не писався. Тоді один якийсь спритніший оратор пустився на таку штуку: як не хочете йти до колгоспу, то совітська влада пропонує вам заснувати скотарське товариство. В це товариство ми передамо всю худобу бувших куркулів, а крім того держава додасть ще коров від себе, так, щоб на кожного члена приходилось по дві корови, збудуємо великі та гарні короварні, будемо робити масло та сири і провадавати за кордон і мати від цього великий зиск. Це на початку збило людей і вони почали писатися до цього товариства, але коли довідалися, що це буде той самий колгосп, бо і землю треба здавати до нього, то знову всі виписались. Після цього начальство наше зовсім озвіріло. В село нагнали силу чекістів, приїхали оратори і разом зі скликанням сходу тягнуть людей на висилку і промовляють, що так буде з кожним, хто не пристане до колгоспу. Що ж нам, бідним, було робити? Мусіли вписатися, записався і я, але всеж таки з 590 господарств щось більше 120-ти і на цей раз не пішло; тимчасом начальство задовольнилось і цим колгосп нарешті був злагоджений.

Треба додати, що, не дивлячись на безліч отих сходів та промов, ми так і до останнього часу не знали на практиці, що це таке той колгосп. Та, мабуть, і самі оратори теж того не знали, але коли згодом з надісланих "правил" довідалися, що це буде не лише спільний обробіток ґрунту, але і все спільне господарство, коли почали стягати до дворів бувших куркулів худобу, реманент і ріжне знаряддя, щось страшне почало творитися на селі: кожну ніч почали різати худобу і ті, що записалися до колгоспу, і ті, що залишилися поза ним. Різали биків, коров, овець і найбільше свиней. З усієї худоби, що було в Мосинцях, залишилося не більше половини. Навіть коней люди старалися позбути, щоб не здавати в колгосп. Дехто з найбільш завзятих, виганяв коней до степу на холод, морози: "нехай краще там здохне, як має поневірятися без господаря". Довелося і мені своє господарство зруйнувати і віддати колгоспові, та більш усього було мені шкода мого коня, якого я сам виховав від жеребця; кращого коня не було на всю округу. Коли, щось місяць після того, пішли ми з жінкою подивитися на свого

коня до колгоспного двора, то не пізнали: стоїть худий, голодний, труситься під дощем зі снігом. Дивимося -і мало не плачемо. Нарешті жінка не видержала, взяла десь уздечку, хомута і вночі вкрала свого коня і привела до дому. День його переховали, а на другий продали за Дніпро і всеж таки взяли за нього 160 рублів. Це нищення худоби не пройшло даром населенню. Знову приїзжала комісія з центру і справа закінчилася новою висилкою за "куркульське" відношення до соціалістичного сільського господарства".

ТЕ САМЕ. - ЧАСТ.3. - 15 ВЕРЕС.

"Отак-то був у нас злагоджений колгосп. Вся справа з ним закінчилася в початках 1930 р. і хоч робити було нічого, то всеж нового "начальства" на селі значно прибавилось. І знову таки те начальство набрано з найпоганіших людей, всякої ледачі і дармоїдів, які і господарства не вели, а продавали свою землю. За всіми тими осінніми пригодами і висилками, люди біль-менш нормально встигли посіяти озимину, але управити землю під ярину не змогли вже в тому розмірі, як було це звичайно; а тут із гори накази, щоб ярини посіяти в півтори раза більш, як у попередньому році, при чому наказано, якого хліба і скільки має посіяти колгосп. Можете собі уявити, що це був за посів, коли і половина землі з осени зорана не була. Правда, прислали на наш колгосп один трактор, але він швидко зламався і так стояв без діла до осени, коли його знову направили. А тут ще одна пригода з кіньми сталася. Всіх коней у наш колгосп зігнали щось коло 280, але ще перед початком посівів прийшло розпорядження дати 100 коней на роботи і хоч тут вже й колгоспники противились, але нічого це не помогло: забрали 100 кращих коней і навіть грошей не заплатили, а приобіцювали, що зменшать за це "продналог" (харчевий податок). Само собою, що коли прйшлось "налог" платити, то цю обіцянку забули і податок здерли у звичайній нормі. Таким чином, на першу весну істнування колгоспу залишилося в ньому не більше 180 коней для посіву в півтора рази більшого, коли для звичайного у нас було їх поверх 400. Тимчасом "наказ" виконано, але з коней зробили просто таки каліч і тому не диво, що на весну 1932 року залишилося з них всього 79 штук, при чому ще при мені з них здохло 8, а 7 дорізали, бо все одно здохлиб. Але зїли і тих, і других...

"Коли наші Мосинці почули, що Сталін заявив, що з колгоспу вільно кожному виписуватися (до речі, цього Сталін зовсім не заявляв), то вони раптово і просто таки валом почали виписуватися з колєктиву і в колгоспі на осінь 1930 року і початок 1931 залишилося не більш 35-40 проц. всіх тих, що з початку до нього записалися. Радість на селі була спершу надзвичайна, але коли довідались, що з колгоспу їм нічого не вернуть, що і землі їм не дадуть, тої, що вони передали були в колгосп, то дехто знову готовий був до нього вернутися. Післяж того, як проголошено нову "хлібозаготовку" і вияснилось, що на тих, хто повиходив з колгоспу, накладають в 4-6 разів більше "продналогу", то тоді майже всі кинулися назад до колєктиву. Але тут вони довідалися, що їх можуть прийняти лише тоді, коли вони представлять посвідки про виконання зобовязань хлібозаготовки. А як же вони могли це зробити і без землі і господарства? Дехто почав останнє спродувати, купувати хліб і предявляти його за посвідками, дехто мав його прихованим і теж здавав, а багато з цих нещасних почало кидати село і тікати, куди очі глядять, шукаючи праці на фабриках, будівлях, копальнях і т.і. Це був початок того великого руху з села, який продовжується весь час і котрий приводить до того, що в селі, де було раніш щось коло 590 рільничих господарств, на весну 1932 року не менше 150 хат стало забитими і пустими, при чому те число щораз більшало. Виходить, що за неповних два роки одно село тратило майже третину своєї людности. Після цього всього пішла серед народу чутка, що це Сталін навмисне видав свою заяву про колгоспи, щоб тим самим отримати більше хліба для державних складів.

Тим часом посів в осені 1930 року, а потім на весну 1931 зустрів колгосп дуже слабим

і неорганізованим, бо люди то входили, то виходили з нього. Коней було мало, трактор почав працювати пізно, у людей охоти до праці ніякої, і озимий посів затягнувся так, що не менш як половину сіяли до замерзлої землі. Разом з тим "начальство" так наросло, що коли я порахував, то вийшло, що на наше село після утворення колгоспу було щось коло 67 душ ріжного "начальства", яке вже на полі і на дворі нічого не робило, а тільки "розпоряджалося". А тимчасом "трудові дні" ("трудодні") їм зараховували більше, як тим, що дійсно працювали. Так само і з весняним посівом була ще більша біда, бо коні ледви ноги волочили і земля з осени не була управлена...

"Земля в Мосинцях, - оповідав дальше наш земляк, - не Бог-зна якої родючости, але коли добре коло неї ходити, то родить вона знаменито. Я ще в 1928 році з одної десятини взяв 150 пудів жита (26 сотн.), а дехто мав і більш. В 1931 році, першому році господарювання колгоспу врожай не дав і половини того збору, що його хлібороби наші мали звичайно, а тимчасом ставки хлібозаготовок і "продналогу" розраховані були по старих нормах і коли все це при допомозі ДПУ забрано та ще й потім двічі стягнули "мясну" норму, то більшість люду, як у колхозі, так і по окремих господарствах, просто таки почали голодувати. Люди так зубожіли, що і сказати не можна, і тоді знову почали розбігатися. Тоді і я побачив, що нам тут залишатися далі це означалоб умерти голодовою смертю. Більшу частину 1931 року я проїздив по ріжних містах та на заробітках, а то продаючи ріжні старі речі.

Спиш, бувало, у ночі, аж чуєш - хтось тихенько стукає: "Хто там?" - Михайле, відчини". - Відчиняєш, а там стоїть хтонебудь з селян з мішком, а в тому мішку полотно, рушники, сорочки, одяг і т.і. "Сховай у себе". - "Та бійся Бога, як у мене найдуть чуже, то мене розстріляють". - "Так продай". Отож тієїж ночі береш той клунок, розкладаєш на два та мерщій на станцію і до Одеси, Юзова, Ростова. Так і пішло, що я став якимсь "комісіонером" і за 1931 рік мабуть не менше 20 разів їздив з такими дорученнями. Продаш було за 200-300 рублів, накупиш харчів, де вони дешевше, і з грішми та закупками вертаєш до дому. Поділимо миром гроші за продані речі і дві родини мають чим жити на якийсь час. Богаті були селяни на Україні. Як їх грабували, а й до останнього часу залишилося дещо по схованках. Аж тепер прийшов край усьому...

Весь початок 1932 року минув у приготуваннях до відїзду, довелось і до Москви поїхати, бо всі такі справи там вирішуються, і тому я навіть менше звертав уваги на те, що робиться в селі. Але всі ми почували, що життя стає все важчим. Між іншим, за цю зиму ми повинні були виконати ще дві нові "розкладки": одна в 20 собачих шкур і друга в 30 шкурок котячих. Зразу ми не повірили, що це справді така "розкладка" встановлена, але виявилось, що це не глузування і сільська рада доручила це кооперативі, а вона її через "добровольців" охотників виконала. Чув я також, що за той час, як я їздив у своїх справах, відбулася "чистка" нашого колхозу від "потайного куркульського" елєменту. На запит місцевої влади, на що це робиться, бо наш колгосп і так слабий, ті посланці ДПУ, що цю чистку переводили, казали, що це робиться для того, щоби позбутися у колгоспах зайвого населення, яке не має праці і яке обтяжає собою колгоспні харчі...

Коли ми їхали до кордону, то скрізь по великих стаціях сила голодного народу, скрізь люди їдуть, чогось шукають, знову скрізь страшенний бруд, знову воші і постійні крадіжки. У Києві і нас обікрали і з того мізерного майна, що у нас залишилося.

Наче новий світ ми побачили, коли переїхали кордон. Перше наше враження, коли сусіди з вагону, довідавшись, хто ми і що ми всі голодні, почали нас гостити, хто хлібом, хто ковбасою, - було таке сильне, що сльози котились з очей. Там ніхто не дасть вам хліба, бо не має, а коли має, то ховає на завтра для себе. Завтра і у нього не буде..."

ТЕ САМЕ. - ЧАСТ.4. - 16 ВЕРЕС.

"Я навмисне спинився на оповіданнях цих нових втікачів з УСРР в тій їх частині, що

торкається села, бо в ньому завжди була головна сила України, під оглядом економічним і національним. До часів колєктивізації Москва нічого не могла зробити з Україною і тільки тепер, руйнуючи її вікову силу, вона загрожує самому істнуванню українського народу. Ця небезпека почувалася в оповіданнях обох моїх розмовців, бо на запит про те, на що ж там сподіваються, - обох була відповідь, що єдина надія на війну.

От недавно я прочитав книжку п.Честерсон, англійки, в якій вона між іншим описує один з колгоспів коло Київа і з цього її опису виходить, начеб то там народ просто "благоденствує".

Запитав я про це одного з моїх знайомих, а саме того, що оповідав про Мосинці, як це може бути і як це погодити з його оповіданням. А він каже, що нічого тут дивного нема, бо коло кожного великого міста, Київа, Одеси, Харкова, Катеринослава - є такий колгосп "для показу" чужоземцям: але такий колгосп істнує за рахунок державної скарбниці і колгоспники в ньому всі комуністи та неначе "урядники", яких завдання показуватися чужоземцям та дурити їх, смікчись з їхньої довірчивості.

В цій безперечній правдивості та бездоганності оповідань виголоднілих і винужденілих утікачів селян з УСРР криється найбільший трагізм таких голосів з совітського раю".

ГОЛОД НА УКРАЇНІ // ДІЛО. - 15 ВЕРЕС.

Україна переживає важкі дні, які віщують недалеку голодову катастрофу. В цілій низці місцевостей занотовано випадки голодової смерти. Люди масово втікають з міст і мандрують по лісах та полях, вишукуючи дбайливо кожну можливу до їдження ростину. Багато людей після такої поживи хорує і падає по дорозі".

АМЕРИКАНЦІ ВІДВІДАЛИ ГОЛОДУЮЧИЙ КИЇВ // ДІЛО. - 26 ВЕРЕС.

"Кореспондент нюйоркського денника "Геральд Трибюн", Ралф В.Барнес із Москви, телєґрафує, що туди приїхала група американців, яка відвідала Україну, а зокрема Київ та околичні села. Вони оповідають про жахливі події з терену голоду в Київі й околиці. На вулицях у Київі вони бачили дітей з написами на спині, що їх батьки покинули через голод. В іншім місці вони зустріли в Київі голодних, що визбирували відпадки із сміття і тим живилися. Американці оглянули також в Київщині села, які люди покинули і зібрались шукати в місті кусника хліба.

Більшовицький уряд каже, що щодня до Москви приїздить більше як 100 голодних селян з України..."

1933

БЕЗПОСЕРЕДНІ ВІСТИ З РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ // ДІЛО. - 4 ЛЮТ.

"Нужда між селянами на Україні далеко гірша, ніж на Московщині. В однім селі вимерло мин.року біля тисячі людей. Ті, що остали в живих, не мають надії вдержатися довго при житті. Не жебрають уже хліба, бо його не дістануть, але хоч бурака або кусник гарбуза тощо. Ноги людям попухли з голоду і дедалі вони вже не будуть могти волочити їх за собою. Коли хто дістане яку кістку, то другі дивляться на того "щасливця" вовком і готові кожної хвилини на нього кинутися.

На запит, яка, властиво, причина такої господарки комісарів, приїжий відповів: Це плянове винищування України. Між вищими комісарами багато жидів і синів бувших поміщиків, то вони зовсім явно мстяться на українських селянах за те, що ті колись ворожо відносились до жидів, а в часі революції відобрали землю поміщикам. На одних зборах одверто дядьки сказали це комісарам, а ті ось що відповіли: "Ви нам перше не давали навіть вікном утікати, а ми вам даємо нагоду тікати дверми".

Оповідач є того погляду, що теперішній стан не має ніякого прирівняння в цілій історії людства. Це така неволя, з якої нема виходу звичайним способом. До бунту проти добре зоруженої й годованої червоної армії ніхто не має сил. Мусить хіба прийти якийсь катаклізм. Щоби рахувати на якесь милосердя зі сторони московських володарів, про це нема мови. Українці - це переважно селяни. А комісарам селяни зовсім не потрібні. Для них потрібна хиба міська молодь, яка може обслугувати машини. Бо лише машинами хочуть господарити комісарі. А тому, що селяни до обслуги машин не надаються, то треба їх винищити голодом. І тому винищують комісарі голодом Україну згідно з їхніми плянами".

ЛИСТ З ВЕЛИКОЇ УКРАЇНИ // ДІЛО. - 27 ЛЮТ.

"Дорогі сестро і братя! Я хочу довідатися про Ваше здоровля і поводження, хто Ви там ще жиєте і як Ви там жиєте, бо я тут дуже-дуже кепсько жию, дорогі сестро і братя! Не знаю, як буде дальше, бо в нас страшна дороговизна. Навіть за гроші нема дещо купити. Правда, що заробіток у нас є, але що по тім, як нема де що купити за гроші? Дорогі сестро і братя, не забудьте за мене, я вам колись, може, віддячу - порятуйте мене якнайскорше, пришліть мені щонебудь. Не хочу від Вас нічого такого дорогого, але насушіть житних або ячмінних сухарів і пришліть мені пакунок, а може, як маєте звідки і не дуже у вас дорого риж, то вкиньте в пакунок який фунт дитині на кашу. В мене є жінка й одна дитина -третій рік їй - дівчинка; шкода мені її, що воно бідне голодує. Дорогі сестро і братя, ще раз прошу вас, не забудьте за мене, порятуйте мене якнайскорше і напишіть мені, чи там у вас ідуть русскі гроші, то я вам пришлю, бо гроші у нас є, ми заробляємо, але що по них? Прошу Вас, не забувайте мене! Трохи мені стидно, що я так пишу до вас, але що ж зробити, як так прийшлось нам на віку переживати таку трудноту".

ДАНЬКО М. ДИКТАТУРА ГОЛОДУ // ДІЛО. - 29 ЧЕРВ. - С.1.

Даремно булоб шукати відомостей про голод на Україні у більшовицькій пресі. Для московського уряду голоду на Україні нема і ніякої допомоги голодним не дається.

Величезний податок, який колгоспи повинні заплатити збіжжам державі, в першу чергу і за всяку ціну без огляду на те, чи колгоспи вимруть після того з голоду чи ні, є звичайною татарською даниною, бо задурно селяни від держави не дістануть нічого. Крім цього податку, колгоспи мусять заплатити Машинно-Тракторним Станціям також у натурі. З огляду на те, що до МТС причислені також і політичні відділи, мусять селяни оплатити і дорогий апарат, яким з них витискається останнє зерно збіжа. Збіжжам повертається й "позичку" насінням разом з лихварськими процентами.

Голод на Україні прибрав такі розміри, що селяни, ризикуючи життям чи Соловками, викопують засіяні бураки та бараболю в цілій низці артілей.

З самої більшовицької преси видно, що про нормальний розвиток господарства на Україні нема мови, що головні сили спрямовані не на працю на ріллі, а на боротьбу за збіжа.

Ніякий інший край через публіку не викликає стільки указів, постанов, закликів і писанини взагалі з боку московського уряду, як нещаслива Україна. І на ніяку іншу ділянку державного господарства не звертається стільки уваги, як на сільське господарство України.

АММЕНДЕ ЕВАЛЬД. ГОЛОД НА УКРАЇНІ // ДІЛО. - 28 ЛИП. - С.1-2.

Ґенеральний Секретар Конґресу Національних Меншостей д-р Евальд Амменде надрукував у віденській "Райхс Пост" велику статтю про голод на Україні. Ця публікація викликала великий резонанс у світі. Зреагували на неї і московські "Ізвєстія". Подані нижче уривки беремо зі статті, яку Евальд Амменде написав спеціально для "Діла".

Структурно стаття ділиться на такі підзаголовки: 1. Голодові страхіття в ССР і зокрема на Україні. 2. Свідоцтва очевидців про голод. 3. Причини голодової катастрофи на Україні. 4. Чому Москва виголоджує Україну? 5. У чому трагізм положення на Україні? 6. "Щирість" московського диктатора на Україні Постишева. 7. Драконські укази Москви. 8. Ліквідація українського "сепаратизму" і його діяльність на Україні. 9. "Перемога" Постишева над українством. 10. За допомогу загибаючій з голоду Україні (нумерація наша - М.Ж.).

2. "Крім українців вимирають німці, білоруси, фіни, естонці, жиди, росіяни - коротко члєни всіх національних груп, які замешкують Радянський Союз. На останнім зібранні виділу Конґресу Національностей вирішили представники поодиноких національних груп, зокрема ті, які мають земляків у Радянському Союзі, по змозі підтримати допомогову акцію і зі своєї сторони зібрати всякі матеріали і дані про голодову катастрофу".

3. "Експеримент відірвати селянина від його скиби і примінити його в робітника-пролетаря на державнім колєктиві - не вдався".

4. "У минулому році в жахливий спосіб забрали селянам їх збіжа, так що вже в лютім шаліла на Україні, колись найбагатшій землі, а також над Волгою і на Кубані страшна голодова нужда. Сотки тисяч і міліони впали їх жертвами. Безсилі, опухлі, із страшним виразом в очах, зійшли вони тихо, без протесту з того світу... Голодова змора, яка лягла на Україні, не доходила за кордон і спокою не заворушила ніяка зловісна чутка. До непізнання виснажені і палаючі жаждою вмирають діти, мужі і старці".

8. "...війна, яку Москва в особі Постишева виповіла Україні, ведеться не тільки зі селянством за хліб, вона звернена також проти українського комунізму, головно проти його освіченої інтелігентної верстви. І це найбільше трагічна сторінка українсько-російського суперництва... Явна і безпощадна експльоатація України без відповідного еквіваленту з боку Москви стає причиною негодування в рядах навіть найбільше ідейних українських комуністів і доводить остаточно до одвертої ворожнечі, як це наявно показалося недавно на зібранні ЦК в Москві, де українську делєґацію за пробу формального протесту просто увязнено і віддано в руки ГПУ (ЧК)".

10. "Сотки тисяч і міліони людей голодують. Других стільки, коли не більше, безпосередньо загрожених маревом голодової смерти, а в той час заокеанські шпихлярі розсаджують збіжам вагітні доки. В той час в Канзас замість вугілля палять кукурудзою у фабричних шльотах, а найбагатші збіжеві країни, Злучені Держави, Канада, Аргентина та Австралія нараджуються між собою, щоби засівну площу зменшити на яких 15-20 відсотків".

"Цивілізований світ мусить здати собі справу з того, чи, як минулої весни, хоче бездільно чекати, як вимиратимуть народи Кавказу, Кубані чи України, чи рішиться на негайну поміч, щоби в час ухилити голодову смерть від них, а від себе - ганьбу безсердечности і безстиддя".

ДАНЬКО М. ЕВРОПЕЙСЬКА АКЦІЯ ПРОТИ ГОЛОДУ НА УКРАЇНІ // ДІЛО. - 3 ВЕРЕС. - С.1.

В европейській пресі все яскравіше зазначується національно-політичний підклад голоду на Україні. До цього причинюються всі, що хочуть дати европейському читачеві обєктивне представлення голоду в межах СРСР. Союз боротьби проти Третього Інтернаціоналу під проводом досить відомого п.Обера видав мапу голодових районів, подібну мапку подав часопис "Празькі Ліст". Як одна, так і друга досить точно покриваються з етноґрафічною мапою України. Виразне зазначення того, що від голоду терпить майже виключно Україна та сусідні з нею райони з немосковською людністю, може мати поважне значіння для української справи на міжнародньому терені. Голод у Московщині був би її внутрішньою справою; голод на Україні є

злочином Московщини, поповненим у межах чужої, поневоленої нації, який при нормальних інтернаціональних відносинах мусів би довести до гострої інтервенції великих держав.

Рух протесту проти нищення Українського народу Московщиною, що шириться тепер по Галичині та Буковині, не полишає сумніву, що українське населення цих земель зробить все від нього залежне, щоби помогти страдальній Україні.

ЧУЖИНЕЦЬ ПРО СТАНОВИЩЕ НА УКРАЇНІ //ДІЛО. -3 ВЕРЕС. - С.2.

Стверджує він (один журналіст, ім'я якого не називають, - М.Ж.) і численні випадки канібалізму з такими деталями і іменами, що сумніву, на жаль, не лишається. Частини сіл, а навіть цілі села вилюднені.

Найгірше становище осібників; в них влада повідбирала усі решки збіжа, рештки осібняків вимруть найближчою зимою, бо більшість із них взагалі не спромоглася засіяти свого поля.

Пересічно населення зменшилося на четвертину до третини, але є й села, де вимерло більше половини населення, є й такі, що стоять цілком порожні.

Трупи голодних лежать не лише на сільських шляхах, але й на вулицях міст часом по три дні. Звозять трупи та ховають відділи примусових робітників під оглядом міліціонерів ГПУ. Трапляється, що окремі частини трупів бракували, припускають, що їх ужито на їжу. Трупи закопані так неглибоко, що по дощі вони показуються на поверхні, знову викопують та складають у спільні глибші ями.

З тими півтора міліонів тонн збіжа, які більшовики за безцінь викинули за кордон, можна булоб урятувати дуже легко міліони населення України, що вимерли з голоду. Але зменшення населення України переводить більшовицька влада цілком систематично.

При сучасних політичних відносинах єдиною надією порятунку для українського населення може бути лише інтервенція великих держав та інтернаціональна допомога на велику скалю. При надвишці пшениці, яка існує у світі, допомогу українському населенню можна би дуже легко перевєсти, але в першу чергу треба примусити московський уряд допустити цю інтернаціональну допомогу. Це могли би найлекше зробити Злучені Держави, поставивши визнання СРСР в залежність від допущення допомоги голодним в Україні. Знов же церква ріжних віросповідань могла би скорше вплинути на сумління громадян Америки та Европи та спонукати уряди великих держав для порятунку загрожених смертю міліонів населення України.

ПОЛІТИКА БЕЗПРИКЛАДНОГО ХИЖАЦТВА (ЗА ПЕРЕДОВИЦЕЮ ШВАЙЦАРСЬКОГО ДЕННИКА "НОЄ ЦІРІХЕР ЦАЙТУН" ДНЯ 1. ВЕРЕСНЯ "ТРАГЕДІЯ УКРАЇНИ") // ДІЛО. - 10 ВЕРЕС. - С.1-2.

Український селянин у "пролєтарській батьківщині" мусить вмирати з голоду, щоби чужинні капіталісти нічого не втратили.

Страшний голод на Україні це факт, якого не можна довше затаїти перед світом. На це вказують, між іншим, драконські закони проти "стрижіїв", що ще в червні і липні відрізували незріле колосся, щоби з немеленої пшениці та ячменю, перемішаної з грисом, спекти щось таке, що ці бідолахи називали хлібом. Автор цих рядків мав такий хліб у руках; у нас у Швайцарії навіть свині не їлиб його. Імовірно, що вже цього літа міліони українських селян померли з голоду. Довідуємося з найпевнішого джерела, що в Київі денно сотні селян, прогнані з сіл голодом, падали мертві на вулицях. Навіть в українській комуністичній пресі згадується часом тихо-обережно про нехтування українців у користь росіян.

Це безприкладне хижацтво, це плянове винищування українського народу відбувається не десь у "далекім нецивілізованім краю", як іноді дехто називає кольонії великих держав, але у межах нашої частини світа. І це діється в часі, коли майже всі европейські

держави стараються наввипередки запевнити собі ласку Москви.

"МАТЕН" ПРО ГОЛОД У С.Р.С.Р. // ДІЛО. - 2 ЖОВТ. - С.1-2.

Паризький щоденник "Матен" друкує (27 вересня) у передовій статті два листи про голод, передані до редакції колишнім петроградським професором І.Бузиною. Ось уривки з листа з однієї пристані на Чорному морі:

"Перед 1 травня голодні йшли походом на місто, між ними злодії та бездомні, що вмирали на вулицях. Щоби не показати перед чужинцями нашої нужди, вантажні авта забирали їх силоміць і відвозили як скажених псів. Якийсь час не видко було жебраків, згодом знову появилися, благаючи зі сльозами шматка хліба".

"Щораз частіше трапляються випадки вбивства людей з голоду. Буває, що декого арештують на базарі за продажу людського мяса".

"Треба бачити те наше життя, щоби його зрозуміти і в нього повірити".

СПРАВА ГОЛОДОВОЇ КАТАСТРОФИ НА РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ ПЕРЕД ФОРУМ СОЮЗУ НАРОДІВ // ДІЛО. - 2 ЖОВТ. - С.3.

Зусиллям делєгатів українського комітету рятунку України у Львові (в особах п.М.Рудницької і п.З.Пеленського) треба завдячити, що справа голодової катастрофи на Радянській Україні найшлася на форум Союзу Народів.

23 вересня прийняв президент Ради Народів, міністр Мовінкель, на авдієнції п.М.Рудницьку, відбув з нею довгу розмову на тему жахливого положення на Україні та можливостей допомогової акції.

Пос. М.Рудницька, як Голова Союзу Українок, звернулась до п.Корбет-Ешбі, президентки міжнароднього Жіночого Союзу та члена англійської делєгації на конференції роззброєння, передаючи їй відозву Союзу українок до жіноцтва культурного світа (яку ми надрукували в ч.242 "Діла") з проханням, щоби міжнародні жіночі організації підтримали перед президентом Ради Союзу Народів акцію українських делєгатів".

До акції делєгатів Українського громадського комітету порятунку України у Львові приєдналися представники поодиноких еміграційних кол та ратункових комітетів, а також представники Буковинського комітету рятунку України в особах сенатора Залозецького і посла Сербенюка.

СТ. ГОЛОД НА УКРАЇНІ Й ОПІНІЯ СВІТА. З РОЗМОВИ З ПОС.З.ПЕЛЕНСЬКИМ // ДІЛО. - 12 ЖОВТ. - С.1.

На поворотній дорозі з Женеви пос. Зиновій Пеленський опинився у Відні, щоби на окремій авдієнції у кардинала доктора Інніцера висловити йому від нашого громадянства щиру і глибоку подяку за його сміливий і любовю надиханий голос у справі голодних братів на Великій Україні.

"Не йде тут про висоту цих жертв, хоча є між ними досить високі. Важне те, що нині серед холоднокровного і зматеріалізованого світа відкривається перед нами другий світ штучно приборканих моральних потенцій" (Пеленський).

Норвеський президент міністрів Мовінкель, ідучи слідами своїх великих земляків Бернсона і Нансона, рішив як президент женевського зібрання Союзу Народів поставити справу жахливого голоду на Великій Україні на порядок нарад.

Чуємо щораз частіші критичні голоси і слова остраху перед зморою, що налягла над Европою. Замітне те, що між тими голосами на першому місці станув такий денник, як "Матен", друкований більш як у міліоновім накладі.

Варт пригадати, що перед місяцями саме тут, у Відні, секретар Конґресу національностей, д-р Е.Амменде, дав почин до діла, яке найшло широкий відгомін у світі. Відень має ту моральну заслугу, що з нього розійшлися перші найсильніші голоси у справі нашого народу до людей доброї волі.

ВИСНОВКИ

Отже, узагальнення публіцистичної спадщини газети "Діло" дозволяє підсумувати: по-перше, львівський щоденник був добре поінформований про життєві реалії у Радянській Україні, які стали його постійною (провідною) темою, по-друге, майстерно аналізував їх на своїх сторінках, ставлячи діагноз радянському суспільству як неврівноваженому, аґоністичному, в якому домінувала антиукраїнська політика, чим, по-третє, допомагав формувати адекватну громадську думку на західноукраїнських землях зокрема і в Польщі загалом.

Завдяки громадській думці, сформованій у Галичині, у багатьох країнах Європи, США, Канаді, Японії широко поширювався рух створення комітетів допомоги голодуючим України. Ситуацією на Правобережжі зацікавилися такі відомі політики, як Амменде і Мовінкель, публіцисти Рене Мартель, Ланселот Лавтон, Дж.Кінґстон, Малкольм Маґґерідж, Отмар-Берсон, учений Віллям Скатт та інші.

Антиукраїнську політику більшовицька влада проводила цілеспрямовано і системно. Як і належить якісному виданню, "Діло" дає оцінку всім явищам суспільного життя в УРСР - публікаціям про голод передують коментарі журналістів (як українських, так і закордонних), професорів, очевидців, зіставлені з офіційною радянською пропагандою, стосовно господарського, політичного, культурного життя в Радянській Україні. А саме - про насильницьку колективізацію, процес "Спілки визволення України", згортання політики "українізації" тощо.

Зміст

УКРАЇНА В РОСІЙСЬКО-ІМПЕРСЬКИХ ПЛАНАХ - ЧІЛЬНИЙ НАПРЯМ ПОЛІТИЧНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ "ДІЛА" 3

Кілька слів про європейський щоденник "Діло" 3

Специфіка відображення суті більшовизму і його наслідків 8

Колективізація як підготовка до голоду 16

ПРИМІТКИ 20

АНТИУКРАЇНСЬКА ПОЛІТИКА МОСКВИ У ДЗЕРКАЛІ ПУБЛІЦИСТИКИ 22

ПРИМІТКИ 36

ДОДАТКИ,
або Витяги з публікацій про голод у щоденнику "Діло" 41

1932 41
1933 48

ВИСНОВКИ 53

Наукове видання

Житарюк Мар'ян Георгійович

МОСКОВСЬКА РЕЖИСУРА ГОЛОКОСТУ: СЛОВ'ЯНСЬКА ЛЮБОВ ЧИ АЗІЙСЬКА НЕНАВИСТЬ? ТРАКТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЗАКОРДОННІЙ ЖУРНАЛІСТИЦІ ДОВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Рекомендовано до друку
кафедрою зарубіжної преси та інформації
у Львівському державному університеті імені Івана Франка

Українською мовою

Редактор Наталія Житарюк
Художній і технічний редактор Роман Хіта

Здано до набору 16.01.97. Підписано до друку 11.02.97.
Формат 60x84/16. Папір друкарський. Друк офсетний.
Ум. фарбовідб. 12. Ум. друк. акр. 3,5. Зам. N
Наклад 300 прим.

Видавництво "ВМС".
290035, Львів, вул. Липова Алея, 9.